

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

FILOZOFICKÁ FAKULTA

ÚSTAV BOHEMISTIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**ČESKÁ POEZIE V ANGLICKÉM EXILU
V DOBĚ DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY**

Vedoucí práce: Mgr. Martina Halamová, Ph.D.

Autor práce: Barbora Michlová

Studijní obor: Bohemistika

Ročník: 3.

2010

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

České Budějovice, 18. května 2010

.....
Barbora Michlová

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala vedoucí své bakalářské práce Mgr. Martině Halamové, Ph.D. za její cenné připomínky a odborné vedení.

Dále bych ráda poděkovala pracovnícím Jihočeské vědecké knihovny v Českých Budějovicích za jejich ochotu a vstřícnost při získávání obtížně dostupné literatury pro tuto bakalářskou práci.

ANOTACE

Následující bakalářská práce je zaměřena na interpretaci poezie českých autorů v britském exilu v době druhé světové války. Během zkoumání jednotlivých sbírek je na básně nahlíženo v kontextu se soudobou domácí poezií 30. a 40. let 20. století. Cílem práce je především zachytit prožitek lyrického subjektu v exilovém prostředí. Součástí práce je i kapitola, která se zabývá kulturním prostředím v britském exilu, protože tento faktor měl pochopitelně vliv na život československých emigrantů i našich umělců. V ní jsou stručně nahlíženy i dobové básnické sborníky, které vyšly v britském exilu během druhé světové války. Stručně bude také zmíněn historický kontext, který samozřejmě s pozdějším odchodem umělců do exilu a jejich tvorbou souvisí.

SUMMARY

This Bachelor thesis is focused on interpretation of poetry of Czech authors in British exile during World War II. While examining individual collections, the poems are viewed in the context of simultaneous domestic poetry in the 30's and 40's of the 20th century. The main aim of the thesis is to catch the experience of a lyrical subject in the exile background. Another important part of this thesis is also a chapter which is dealing with cultural background in British exile, since this element, understandably, influenced the life of Czechoslovakian emigrants and our artists. Contemporary anthologies which were published in British exile during World War II are analysed in this chapter, as well. Another topic which is mentioned briefly in the thesis is the historical context which is closely connected with the later artists' departure and their works.

Obsah

Úvod	7
1 Historický kontext.....	11
2 Československá kultura v britském exilu	16
2.1 Literatura v britském exilu.....	19
2.1.1 Próza v exilu	20
2.1.2 Exilová poezie ve Velké Británii	22
3 Poezie v britském exilu	27
3.1 Viktor Fischl	27
3.1.1 Mrtvá ves	27
3.1.2 Evropské žalmy.....	28
3.1.3 Anglické sonety	31
3.1.4 Lyrický zápisník	32
3.2 Lubor Zink	34
3.2.1 Dva roky	34
3.2.2 Žhavý dech.....	35
3.3 Libuše Pánková.....	37
3.3.1 Potápěč.....	37
3.4 František Gottlieb	40
3.4.1 Dvojí nástup.....	40
3.5 Ivan Jelínek	42
3.5.1 Básně 1938-1944	42
Závěr	45
Použitá literatura	48

Úvod

Ve své bakalářské práci jsem se zabývala poezií českých autorů v britském exilu v době druhé světové války. U vybraných exilových sbírek jsem sledovala, zda a jakým způsobem se v básních proměňuje pohled lyrického subjektu na prožívanou skutečnost, proto jsou básnické texty nahlíženy především prostřednictvím tematologie. Při analýze více textů jednoho autora jsem se snažila popisovat autorovu poetiku a zohlednit její případný posun. Jako primární literatura mi pro tuto práci posloužily samotné básnické sbírky a sborníky vydané v britském exilu. Pro komparaci s dobovou poezií a pro přesnější vykreslení exilové básnické tvorby jsem vybrala rovněž některé sbírky, vydané jak před válkou, tak během ní na našem území. V neposlední řadě byly použity také odborné studie a publikace, vypovídající o poezii britského exilu či o poezii obecně.

Aby nadcházející práce vypovídala co nejpřesněji o exilové poezii druhé světové války, vybrala jsem díla takových autorů, kteří měli různé životní postoje, poslání a cíle. Zvolené sbírky mají představit širší exilové poetiky. U Viktora Fischla jsem zvolila všechna jeho exilová díla, protože jsou z nich čitelné proměny autorovy poetiky. Jedná se o sbírky *Mrtvá ves*, *Evropské žalmy*, *Anglické sonety* a *Lyrický zápisník*. Také vzhledem k rozsahu, který je na bakalářskou práci kladen, jsem při výběru sbírek zvažovala i další faktory. Pokud tak exilová tvorba autorů směřuje spíše ke stabilitě, vybrala jsem jen ty sbírky, které nejlépe vystihují poetiku autorů. Z exilových sbírek Lubora Zinka rozebírám *Dva roky a Žhavý dech*, od Františka Gottlieba *Dvojitý nástup* a od Ivana Jelínka pak *Básně 1938-1944* a *Básně 1939-1945*. Tvorbu Libuše Pánkové zde reprezentuje sbírka *Potápěč*. Kromě samotných sbírek byly pro zobrazení české poezie britského exilu zkoumány i básnické sborníky *Ústy domova* a *Z lyriky války*.

Na počátku zkoumání dostupné literatury jsem si z kontextu pokládala následující otázky. Jak proměňuje pobyt v exilu vidění okolního světa? Pokud ano, jakým způsobem je na tuto skutečnost nahlíženo a jak proměňuje poetiku zmíněných autorů? Dokázali autoři britského exilu a jejich zkušenost přinést do české literatury nové podněty? A dokázali autoři využít v této době záviděníhodnou zkušenost – a to možnost styku s okolním světem a novým prostředím?

Tuto bakalářskou práci jsem rozdělila do tří základních celků. Každá z těchto částí je důležitá pro reflektování a srozumění s danou problematikou.

V první části jsou stručně zmíněny historické souvislosti, které předcházely druhé světové válce a pozdějšímu odchodu umělců do francouzského a následně britského exilu.

Ve druhé kapitole shrnuji československé kulturní prostředí ve Velké Británii. Jsou zde uvedeny informace o kulturním životě v britském exilu. Dále pak následuje stručná charakteristika prozaické tvorby v exilu.

Ve druhé kapitole dále obecně charakterizuji poezii britského exilu. Také se zmiňuji o tom, jak na exilovou poezii nahlíží Václav Černý. Důležitou součástí této kapitoly je i rozbor sborníků, které vyšly během druhé světové války ve Velké Británii. I tyto básnické sborníky jsou totiž zahrnovány do exilové tvorby a napomáhají tak vytvořit obraz o poezii této doby.

Stěžejní část nadcházející bakalářské práce obsahuje rozbor exilových básnických sbírek. Pro tuto práci jsem zvolila exilové sbírky autorů Viktora Fischla, Lubora Zinka, Libuše Pánkové, Františka Gottlieba a Ivana Jelínka.

Podnětným impulsem se stala především studie Václava Černého *Česká beletrie emigrační*, kde se autor stručně vyjadřuje k většině sbírek, které vyšly za druhé světové války ve Velké Británii. Černý nahlíží na exilové sbírky převážně kriticky, autorům vyčítá nízkou úroveň básnění, časté opakování se motivů a podobně. Černý po exilových sbírkách požadoval nové obohacení české poetiky, který ale nenastal. Dále má exilovým básníkům za zlé, že nedokázali dostatečně využít svobody, která jim byla ve Velké Británii dána. Václav Černý má jistě obecně v mnoha bodech pravdu, tato práce se však pokouší zamýšlet nad tím, zda v dílčích ohledech mohla exilová poezie obohatit českou literaturu. Další důležitou studií je práce Michala Jareše *Poezie ve sbornících britského válečného exilu*. Ten problematiku české exilové poezie zkoumá také z jiného pohledu. Jareš nehledá v těchto verších natolik nové obohacení české poetiky, danou problematiku vnímá více v kontextu exilové situace. Tato studie byla pro bakalářskou práci důležitá především svými postřehy o básnických sbornících, které v britském exilu vycházely.

V této bakalářské práci metodologicky vycházím z pojetí fikčních světů Miroslava Červenky. Ten se ve své knize *Fikční světy lyriky* zabývá mimo jiné také tím, jak v poezii vnímat svět fikční a skutečný a jaké je postavení lyrického subjektu. V narativním příběhu můžeme zřetelně odlišit předmět, který je zobrazován a způsob jeho zobrazení. U lyriky ale není tak velká distance mezi tím, co je prezentováno a co je aktem jeho prezentace, mezi světem vyprávění a světem vyprávěným. Nemůžeme

ale stoprocentně tvrdit, že fikční svět poezie plně odpovídá na to, co je zobrazováno a prožíváno. „*Nějaký pragmatický kontext musíme však předpokládat vždycky: tvoří ho kontext globální autorovy osobnosti, konstituované v procesu integrace sémiotických ekvivalentů nejrůznějších veřejných akcí, a ovšem i ostatních slovesných manifestací téhož (biograficky orientovaného) autora. Lyrický subjekt stejně jako subjekt díla (a jeho prostřednictvím) je složkou této hierarchicky nadřazené struktury, směřující k jedinečnosti a k jednotě smyslu.*“¹ Jak dokazuje Miroslav Červenka ve svých *Fikčních světech lyriky*, Käte Hamburgerová rozdělila slovesnost na mimetickou část a část „skutečnostních výpovědí“, které přímo informují o prožitcích autora. Autora musí nutně ovlivnit okolní svět, který zobrazuje, proto není možné tyto dvě skutečnosti razantně oddělovat.

Ani v případě exilové poezie samozřejmě nelze stoprocentně tvrdit, že fikční svět plně odpovídá tomu, co se v době druhé světové války odehrávalo v britském exilu. Nelze tak „dění“ v exilových sbírkách či odkazy k realitě vztahovat mimeticky. Poezie tohoto období ale může čtenáři představovat určitou část naší historie, může tak věrohodně reprezentovat dobovou situovanost prožívajícího subjektu. Na poezii má tedy vliv nejen fikční svět, ale i ten prožívaný. Do básní se pak může odrážet to, jak subjekt prožívá danou situaci (v našem případě pozici exulanta), jak subjekt vnímá ohrožení a podobně. Důležitou roli hraje pragmatický kontext osobnosti samotného autora. V případě exilové poezie je důležité zvážit postavení básníka, zda například pracoval pro exilovou vládu, nebo působil jako voják československé armády. Tento faktor nám dokazuje například poezie Viktora Fischla, který byl činný nejen umělecky, ale i na poli kulturní propagandy, dále například poezie Lubora Zinka, jehož poezie je ovlivněna armádním prožitkem.

V této práci mě tak zajímal prožitek světa lyrického subjektu a jeho vyjádření v jednotlivých sbírkách. Hledala jsem i vazby mezi fikčním světem a světem aktuální reality exilové skutečnosti.

Téma pro tuto práci jsem zvolila především z toho důvodu, že exilová literatura vypovídá o jednom z nejtemnějších období světové novodobé historie, na jehož hrůzy by nemělo být nikdy zapomenuto. Poezie má oproti próze a dramatu možnost nejrychleji reagovat na dobové dění, proto mě zajímala právě česká poezie britského

¹ ČERVENKA, Miroslav: *Fikční světy lyriky*. Praha: Litomyšl: Paseka. 2003, s. 52.

exilu. Prostřednictvím poezie si pak lze lépe představit pocity jak obyčejných lidí, tak i umělců, kteří touto přetěžkou etapou museli projít a přímo se jí účastnit.

1 Historický kontext

Tato část práce se bude zabývat a stručně shrnovat historické události, které předcházely druhé světové válce a odchodu mnoha umělců do zahraničního exilu. Dále bude zmíněno o rezignaci Československého prezidenta a konečně i o formování exilové vlády v Londýně.

Od roku 1933, kdy se v Německu dostali k moci nacisté, bylo Československo ve vážném ohrožení stran německé expanze. Tomuto nebezpečí se snažila československá vláda bránit převážně budováním silné moderní armády. Velikou oporou mělo být také posilování spojeneckých svazků se západními velmocemi, převážně s Francií a později i se Sovětským svazem. Německé nároky vůči Československu se ale zvětšovaly a veřejnosti byly vysvětlovány jako částečná náprava Versailleské dohody, která údajně stanovila Německu příliš tvrdé podmínky. Vztahy mezi Čechy a Němci na našem území se stále vyostřovaly a tak 18. února 1937 přijala československá vláda tzv. *Program národní politiky*, kterým vyšla vstříc sudetským Němcům. Tato dohoda byla přijata většinou německých stran, ale Sudetoněmecká strana (SdP) ho ihned zpochybnila a zavrhlá. K ještě většímu ohrožení Československa došlo v březnu 1938 po násilném připojení Rakouska k Německu. Západní velmoci se pochopitelně bály dalšího krvavého střetnutí s Německem, tak začala jednání představitelů Francie, Velké Británie, Ruska a Německa. V noci ze 13. na 14. září nabídl Chamberlain Hitlerovi setkání a byl ochoten souhlasit s připojením Sudet k říši. Později bylo československé vládě předáno anglofrancouzské ultimatum, které požadovalo vydání sudetského území. Ministr zahraničí Kamil Krofta tento požadavek odmítl, po dalším nátlaku ze strany Velké Británie a Francie však muselo být 21. září ultimatum přijato. Po oznámení tohoto rozhodnutí se v Praze rozpoutaly demonstrace. Lidé žádali odstoupení vlády a odmítnutí již přijatého ultimata. Po dalších dnech vstoupili pražští dělníci do generální stávkou a prezident Československa vyhlásil 23. září mobilizaci. Dne 29. září se v Mnichově sešli Hitler, Mussolini, Chamberlain a Daladier a po dlouhém jednání rozhodli o odstoupení Sudet Německu. To mělo proběhnout do 10 dní. Poté sdělili výsledek jednání československému vyslanci a Syrového vláda druhý den mnichovskou dohodu přijala. Mnichov byl po mnoha německých činech další

křížovatkou směřující vstříc druhé světové válce. Mnichov také znamenal konec první republiky a tak tato dohoda zaujímá v našich dějinách nezpochybnitelně důležité místo.²

Po podepsání Mnichova, 1. října 1938, prohlásil H. Göring, že další spolupráce s Československem v čele s Dr. Edvardem Benešem, je pro Německo nepřijatelná a dále požadoval okamžitou rezignaci prezidenta. Pokud by se tak nestalo, Německo by vůči Československu přistupovalo ještě rázněji a bezohledněji. Proto se prezident Beneš rozhodl opustit svou vlast a odejít do zahraničního exilu. Považoval to za nejlepší krok, který mohl v dané situaci učinit. Nehodlal se ale stáhnout do ústraní a jen přihlížet událostem, které měly nastat. Měl plán, jak v zahraničí bojovat proti diktatuře a ten hodlal vykonat do posledního bodu. Před odchodem z vlasti považoval za nutné promluvit ke svému národu prostřednictvím rozhlasového projevu.

„Vážení spoluobčané, poslal jsem právě panu předsedovi vlády dopis, jímž se vzdávám svého prezidentského úřadu. A obracím se na vás, abych se s vámi jako prezident rozloučil, abych se rozloučil se svými politickými spolupracovníky, s našimi skvělými vojáky, s legionáři a se všemi těmi, s nimiž jsem se jako prezident stýkal a spolupracoval. Učinil jsem své rozhodnutí po poradě s kruhy politickými, s kruhy ústavními a s řadou činitelů ostatních svobodně a ze svého osobního přesvědčení. Měl jsem v úmyslu učiniti to ihned po rozhodnutí mnichovském. Odložil jsem to, abych napřed zajistil pevnější a trvalejší vládu. A věřím, že to je v dnešních okolnostech krok správný.“³

Ve svém rozloučení se projevil československý prezident jako velice vyrovnaný státník a diplomat. K tak těžké situaci, ve které byl bezesporu „jeho“ národ i on sám, postavil se čelem a rozhodně. Nelkal nad postavením Československa, nelitoval se, ani nehodnotil politické postavení státu. *„Nechci ty věci dnes ani podrobně rozebírat, ani kritizovat. Nečekejte také ode mne jediného slova rekriminace na žádnou stranu. Všechno to bude jednou soudit historie a rozhodne spravedlivě.“⁴* Pragmaticky shrnul situaci, která nastala a žádal občany o odvahu a víru. Obrátil se k národu jako k celku, který dokáže těžkou dobu přestát a zvládnout s hrdostí. *„Dále se obracím na všechny ostatní kruhy obyvatelstva, rolníky, dělníky, střední vrstvy a inteligenci: zachovejte klid*

² MENCL, Vojtěch; HÁJEK Miloš; OTÁHAL Milan; KADLECOVÁ Erika: *Křížovanky 20. století: světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách*. Praha: Naše vojsko. 1990, s. 146-150.

³ BENEŠ, Edvard: *Paměti. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*. Praha: Naše vojsko, 2004, s. 433.

⁴ Tamtéž, s. 434.

a svornost, jednotu a oddanost i vzájemnou lásku k sobě, neboť – jak Masaryk říkával – vlast, stát a národ to jste vy všichni navzájem, stojící na své rodné půdě. Odložte na čas všechny své spory a denní malé zájmy a spojte všechno úsilí k jedinému cíli: k společné práci pro vlast a stát.“⁵

Po odchodu z vlasti byl Beneš přesvědčen, že bude bojovat s násilím všemi možnými způsoby a to i na dálku. Nejdříve se chtěl ale stáhnout do ústraní, aby mohl v klidu osnovat své plány. Ve Francii usiloval o vytvoření provizorní československé vlády, která by mimo jiné vedla i národní armádu ve Francii. Jednání zde byla ale velice složitá, protože i po zvratech, ke kterým došlo, po porušení mnichovské dohody, nebyl ministerský předseda Daladier ochoten s Benešem osobně jednat. Beneš tak jednal především s Msgr. J. Šrámkem, ten se stal hlavním vyjednavatelem mezi Benešem a Daladierovou vládou. Po mnoha jednáních byl vytvořen Československý národní výbor, který mohl vykonávat politické a vojenské funkce, předsedou Výboru se ale nesměl stát Edvard Beneš. Ten se ve svých snahách o vytvoření prozatímní vlády stále více obracel na britskou vládu, i ta se stavěla k této situaci zatím odmítavě. Proto se Beneš musel prozatím smířit s ustanovením Národního výboru, který byl uznán Francií a později i Británií.⁶

Ačkoliv Národní výbor ve Francii fungoval dle představ, začala po krátké době další energická práce, která vedla k utvoření prozatímní československé vlády ve Velké Británii. Stále více se blížilo potvrzení obavy Edvarda Beneše o útoku nacistů na Belgii, Holandsko i Francii. Z Francie tak musela být evakuována naše armáda, která byla ve velkém ohrožení. Beneš tedy spolu s dalšími politickými kolegy, kteří s ním v zahraničí spolupracovali, začal jednání o uznání vlády v Británii. Londýn se v tuto chvíli stal oficiálním sídlem a hlavním střediskem emigrace. Po velice rozsáhlých jednáních s britskou stranou, během kterých se zprostředkovatelem mezi naší stranou a britskou vládou stal Bruce Lockhart, bylo koncem června roku 1940 rozhodnuto o uznání vlády.⁷ Prvním důležitým úkolem bylo zachránit celkem početnou československou armádu ve Francii. Když bylo naprosto jisté, že Francie připravuje kapitulaci, rozhodl se Beneš napsat dopis ministru války A. Edenovi, ve kterém vysvětlil důvody ke stažení armády z Francie. „*Jak víte, máme ve Francii svou národní*

⁵ BENEŠ, Edvard: *Paměti. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*. Praha: Naše vojsko, 2004, s. 436.

⁶ Tamtéž, s. 136-142.

⁷ Tamtéž, s. 142-150.

armádu. Sestává nyní z jedné divize a zvláštního československého leteckého oddílu. Ať se stane ve Francii cokoliv, Československý národní výbor bude pokračovati ve své nynější politice a bok po boku s Vaší zemí ve společném boji proti Německu a Itálii. Jest proto pro nás životně důležité, abychom tuto armádu zachránili při konečné evakuaci Vaší armády z francouzského území. Jsem si jist, že by to mělo velký politický význam se všeobecného evropského politického hlediska.“⁸ Kapitulace Francie vyvolala opět v lidech obavy z nadcházejícího krvavého konfliktu s Německem a Itálií. Beneš proto vystoupil se svým prohlášením v rozhlasu a oslovil tak opět československý lid. Edvard Beneš ve svých pamětech mimo jiné popisoval, o čem se ve svém projevu zmínil: „Ujišťoval jsem v něm, že to není ani konec války, ani definitivní vítězství Německa. Britská říše vytrvá v boji až do konce. My půjdeme s ní, ať se děje, co se děje. Ale ani Francie není zdolána a její odpor půjde dále. A do války zasáhne ještě Amerika, a Sovětský svaz je si vědom, že nyní jsou jak střední, tak i východní Evropa – a s nimi i on – ohroženy více nežli dříve. I na ně na všechny dojde. Tož žádné obavy a žádné úzkosti: válka jde dál a půjde dál až ke konečnému pádu Německa a Italie!“⁹

Snahy o vytvoření československé vlády v Británii samozřejmě pokračovaly i v této době. Příchod československé armády však přinesl do jednání novější a silnější argumenty, a tak se utvoření a uznání vlády stalo, dá se říci, nutností. Velká Británie projevila kladný postoj ke spolupráci s naší ještě neschválenou vládou, všechna jednání se vyvíjela slibně a většina požadavků, které Edvard Beneš měl, byla splněna. 21. července 1940 tak dorazil Benešovi dopis od lorda Halifaxe, ve kterém stálo, že žádost Československého národního výboru byla přijata a prozatímní vláda Československa je tak uznána vládou Spojeného království. „Vzhledem k výměně názorů, která mezi námi byla provedena, mám čest sdělit Vám, že v odpověď na žádost Československého národního výboru vláda Jeho Veličenstva ve Spojeném království s radostí uznává prozatímní československou vládu, utvořenou Československým národním výborem v této zemi, a navazuje s ní styky. Vláda Jeho Veličenstva ráda projedná se zástupci prozatímní vlády ony otázky, které vyplývají z tohoto uznání a které bude třeba vyřídit.“¹⁰ Členy československé prozatímní vlády se stali: Dr. Jan Šrámek – předseda vlády, Ján Bečko – státní tajemník v ministerstvu pro sociální péči, Dr. Ladislav Feierabend – státní ministr, gen. Sergej Ingr – ministr národní obrany, Jan

⁸ BENEŠ, Edvard: *Paměti. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*. Praha: Naše vojsko, 2004, s. 151.

⁹ Tamtéž, s. 155.

¹⁰ Tamtéž, s. 162.

Masaryk – ministr zahraničních věcí, Jaromír Nečas – státní ministr, František Němec – ministr sociální péče, Štefan Ousecký – státní ministr, Dr. Ing. Eduard Outrata – ministr financí, Dr. Pauliny-Tóth¹¹ – státní tajemník v ministerstvu financí, Dr. Hubert Ripka – státní tajemník v ministerstvu zahraničních věcí, Juraj Slavík – ministr vnitra a gen. Rudolf Viesta – státní tajemník v ministerstvu národní obrany.¹² Nově vytvořená vláda chtěla během své činnosti navázat na tradice první republiky, ale zároveň bylo jasné, že činnost musí přizpůsobit i válečným událostem a novým poměrům. Hlavním úkolem vlády bylo organizovat armádu tak, aby mohla vést válku a později udržet klid a svornost.

Uznání vlády byl velice pozitivní impuls a úspěch nejen na poli diplomatickém, ale i mezinárodně politickém. Tento mezník v našich dějinách jistě přinesl i další naději a sílu pro mnoho obyvatel Československa. Znovu totiž existovalo Československo v čele s prezidentem Edvardem Benešem, znovu mohla svobodně viset naše vlajka. Uznání vlády bylo důležité i v další neméně významné věci. A to v tom, že se západní mocnosti konečně jasně postavily proti Mnichovu a uznaly Československo za právoplatného partnera. Tímto krokem dala Velká Británie opět výrazně najevo, že již nehodlá nátlak Německa přehlížet, že hodlá bojovat a že v tomto boji se musí plně počítat i s Československem.

¹¹ Dr. Pauliny Tóth později své místo ve vládě nenastoupil

¹² BENEŠ, Edvard: *Paměti. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*. Praha: Naše vojsko, 2004, s. 165.

2 Československá kultura v britském exilu

Jak již bylo řečeno, Velká Británie se stala středem politického dění v Evropě. Nebyli to ale jen politici, kteří hledali v Británii své útočiště, byli to i civilní obyvatelé, kteří museli opustit svou zemi. Mezi nimi bylo také mnoho umělců. Ti z Československa odešli nejdříve do Francie, po kapitulaci zamířili ale právě do Velké Británie, převážně do Londýna. Je však nutné poznamenat, že se nejednalo pouze o československé exulanty, kteří sem směřovali, byli to pochopitelně občané většiny evropských států okupovaných nebo ohrožovaných fašistickými vojsky, například obyvatelé Francie, Belgie, Holandska, Rakouska, dokonce i Německa a dalších zemí. Tak se Londýn stal hlavním centrem nejen evropské politiky, ale i kulturních aktivit mnoha států.¹³

Tento faktor byl pro rozvoj československé exilové kultury velice důležitý a rozhodující. Exulanti, kteří toužili rozšiřovat a vytvářet v novém domově československé umění, to neměli zdaleka tak jednoduché, jak by se mohlo na první pohled zdát, jelikož útočiště ve Velké Británii nehledali jen naši exulanti. Toto nové prostředí nemohlo stačit a uspokojit touhy všech exulantů ze všech zemí. I přes to můžeme říci, že se české exilové kulturní pole této doby nemusí za nic stydět. Také je nutno mít na mysli, že v této době byla kulturní sféra velice propojena i s politickými ambicemi a plány. Protože se naši politici a diplomaté snažili poukázat na demokratičnost Československa a navazovali na předválečné demokratické tradice, byli za druhé světové války v britském exilu propagováni především velikáni jako například Jan Ámos Komenský, Jaroslav Vrchlický, Antonín Dvořák, či Karel Čapek.¹⁴

V době druhé světové války počet emigrantů ve Velké Británii značně kolísal, od roku 1939 do roku 1945 se počet Čechoslováků pohyboval mezi pěti tisíci až čtrnácti tisíci. Největší a nejvýznamnější skupinu emigrantů pochopitelně tvořili mladí, v rozmezí mezi 16 až 30 lety.¹⁵ To bylo důležité i pro rozvoj kulturního života v exilu. Mladí byli plni elánu a energie do nové práce, proto během války vznikalo mnoho mládežnických organizací. Již v roce 1936 bylo založeno seskupení *Mladé*

¹³ SRBA, Bořivoj: *Múzy v exilu*. Brno: Masarykova univerzita, 2003, s. 15-18.

¹⁴ HALAMOVÁ, Martina: *Viktor Fischl a česká exilová kulturní politika*. In: Slovenská literatúra 54, 2007, č. 4, s. 293.

¹⁵ SRBA, Bořivoj: *Múzy v exilu*. Brno: Masarykova univerzita, 2003, s. 49-83.

Československo. Tato skupina byla první masovou organizací, která ve Velké Británii vznikla, její činnost zasahovala jak do politického, tak do kulturního dění ve Spojeném království. Během války zde samozřejmě vznikala i další zájmová seskupení, jen v Londýně v této době působilo 30 československých spolků, v celé Velké Británii až 75. Mezi nejvýznamnější řadíme například *Klub při Československém vyslanectví ve Velké Británii* (Club of Czechoslovak Legation in Great Britain), *Československý institut* (Czechoslovak Institute), dále československou sekci *PEN-Clubu* v čele s Františkem Langerem. Tajemníkem této významné sekce se stal spisovatel Viktor Fischl. Mezi další významná seskupení řadíme například *Spolek československých žen*, *Spolek československých lékařů* a mnoho dalších.¹⁶ Tyto skupiny významně napomohly zviditelnění československých emigrantů v Británii. Během války bylo samozřejmě velice obtížné získat v cizí zemi nějakou práci, avšak díky těmto seskupením se s tímto problémem dařilo alespoň částečně bojovat. Toto shromažďování také pomáhalo emigrantům udržet jistou národní soudržnost. Fakt, že v cizí zemi propagují a rozvíjí československý způsob života a kulturu, napomohl zapomenout na pocit jisté národní vyřazenosti. Tito lidé toužili být i v cizině součástí národa a jeho kulturního i politického rozvoje. V neposlední řadě se také tímto způsobem podařilo emigrantům začlenit do života v exilu, v novém domově a s novými lidmi.

Vždy, když je národ v nebezpečí, když dochází k obléhání a k převratům, obrací se umělci k tématům a dílům dříve opomíjených anonymních lidových autorů. Tato díla přetvářejí a doplňují je o vlastní prožitky a vlastní pocity. Nebylo tomu jinak ani během druhé světové války v exilu, v našem případě v britském exilu, a tak se tvůrci tehdejšího kulturního zázemí opírali o folklorní umění. Jak uvádí Bořivoj Srba ve své knize *Múzy v exilu*, tento druh umění se stal velice oblíbeným jak u samotných exulantů, tak i u příslušníků dalších národů, zejména Britů. Čechoslováci si během těchto představení upevnili své národní podvědomí, považovali se stále za součást svého národa, i když mu byli vzdáleni na tisíce kilometrů. Doba, kterou strávili přípravou, či jen návštěvou těchto programů, pomáhala exulantům zpřítomňovat si domov, necítili se pak tak osamoceni a vzdáleni. Jak bylo řečeno, tento druh umění se stal oblíbený i u ostatních národů. Najednou žilo v jedné zemi mnoho příslušníků cizích zemí. Tito lidé o sobě nic nevěděli, nevěděli mnoho ani o tradicích daných zemí. Pro bezproblémové soužití bylo tedy velice důležité najít také něco příjemného, tedy společné zájmy a zábavu, nemít

¹⁶ SRBA, Bořivoj: *Múzy v exilu*. Brno: Masarykova univerzita, 2003, s. 49-83.

společný jen strach ze zvětšujícího se válečného nebezpečí. Folklor a lidové umění, jako například hudební či taneční představení, pro toto sblížení byl naprosto ideální a vhodný. Cizinci se dozvěděli něco málo o tradicích svého nového „sousedá“, něco málo o historii. Tím hlavním důvodem však byla srozumitelnost daného umění. Během jiných kulturních večerů, kdy byla organizována například autorská čtení, narazil cizí divák na jazykovou bariéru. Neznalost jazyka byla tedy hlavním problémem při rozšiřování československého umění mezi cizince. Samozřejmě tomu bylo i naopak, i českoslovenští exulanti měli mnohdy problémy s dorozuměním se s ostatními. U folkloru, tanečních a hudebních představení tomu ale tak nebylo. Pro zaujetí diváka nebyla potřeba veliká znalost jazyka. Pokud se totiž divák začal ztrácet i v jednoduchých větech, mohla ho zaujmout například melodie písně, způsob uspořádání scény během představení, herecké či taneční výkony, různorodost masek a ostatní prvky.

Protože bylo folklorní umění oblíbené na všech stranách, stalo se ve Velké Británii velice propagované. Naši uprchlíci ho hojně pěstovali a snažili se také rozvíjet toto užitečné a aktuální kulturní odvětví.

Během propagace československého umění u zahraničních obyvatel i u samotných Čechoslováků v britském exilu se staly také velice oblíbené hudební večery a koncerty. Kromě ostatních hudebních žánrů byly nejvíce organizovány koncerty vážné hudby. Organizátoři se opírali především o naše tradiční autory, jako například o Bedřicha Smetanu, Leoše Janáčka a samozřejmě o Antonína Dvořáka. Byla zde ale snaha i o zviditelnění ne tolik známých, ale neméně významných autorů, kterými byli například Bohuslav Martinů a Bohuslav Vomáčka.¹⁷ Nejvíce známým a oblíbeným v britském exilu byl ale nejspíše skladatel Antonín Dvořák, o jehož propagaci se značnou měrou zasloužil především Viktor Fischl.¹⁸ Fischl vsadil hlavně na viditelné české motivy v Dvořákově tvorbě a také na to, že Dvořákově jméno nebylo Britům tolik vzdálené. Cílem bylo poukázat na češství, na které byl kladen veliký důraz. Stejně jako pro naše emigranty, tak i pro Brity bylo důležité ponořit se do hlubin tradic českého národa a to z důvodů, které byly již výše popsány.

¹⁷ SRBA, Bořivoj: *Múzy v exilu*. Brno: Masarykova univerzita, 2003, s. 86-87.

¹⁸ HALAMOVÁ, Martina: *Viktor Fischl a česká exilová kulturní politika*. In: Slovenská literatúra 54, 2007, č. 4, s. 293.

2.1 Literatura v britském exilu

Velice důležitou součástí kulturní sféry našeho britského exilu byla pochopitelně literatura. Exilová literární činnost, převážně pak poezie, je bohužel brána jen jako okrajová část našeho literárního fondu.

Václav Černý se ve své studii *Česká beletrie emigrační* vyjadřuje k literatuře ne vždy zcela kladně a pochvalně. „*Naši spisovatelé v emigraci měli závidění hodnou možnost snovat a formovat tyto naše společné programy a plány rovnoběžně s námi, ale nikoliv potmě a v zabeđeném sklepení, jen pod tíhou strašné potřeby změnit dosavadní svět a jeho člověka: nýbrž v světle denním a v průvanu všech nescíslných myšlenek, jež celý svobodně myslící svět napínal po tolik let k témuž cíli nového řešení lidského, individuálního i sociálního. Co tedy přinášejí? Jaké nové myšlenky, jaké podněty, jaké průzory? Čím se díky jim a jejich šestiletému „světáctví“, ač by je byli jistě rádi vyměnili za půlhodinu šťastného pobytu v svobodné vlasti, změni naše umění, jeho obsahy i tvary, jeho směry a účelové významy, jež si přičítá?*“¹⁹ Dále Černý pokračuje na účet básníka Viktora Kripnera a jeho tvorby: „*Není známo, co by se na světě musilo stát, aby zhoustla, zrudla a vzkypěla řid'oučká, bledavá a lenivě kolující básnická krev Viktora Kripnera: největší válka lidských dějin, jež ho zastihla ve Francii, všechny její hrůzy i naděje, útěk přes Španěly a Portugalsko do Londýna, myšlenka na domov a stesk po něm, atd., to vše stačilo zase jen na přehršli náladových střípků věcí, krajin a citů, letmo vnímaných, povrchně a neosobně prožitých, jež neváže k sobě žádná ústřední, jediná myšlenka a od začátku až do konce spřízňuje jen piplavé hračičkářství...*“²⁰ Takto pokračuje i při komentování dalších básníků a básnických děl této doby.²¹

Vyvstává nám zde ale otázka - je nutné, aby každá doba, každý umělec či dílo přineslo něco zcela nového a převratného? V každém období se najde ne jeden umělec, který nepřinesl nic úplně nového, ale i tak jej má v paměti určitá skupina čtenářů. Přinesl třeba jen nepatrně odlišný pohled na danou věc, přispěl k „dokumentaci“ určitého období. A takto bychom měli nahlížet na exilovou literaturu a kulturu obecně. Tyto sbírky nám totiž, i kdybychom chtěli, nedovolí zapomenout na to, co se dělo nejen našim občanům, ale občanům celé Evropy. Díky veršům vidíme alespoň vzdáleně, jak se asi člověk v cizí zemi během tak kruté války mohl cítit. To je pro nás, kteří žijeme

¹⁹ ČERNÝ, Václav: *Česká beletrie emigrační*. In: Kritický měsíčník, roč. VIII, 1947, s. 9-10.

²⁰ Tamtéž, s. 11.

²¹ Komentuje například tvorbu Libuše Pánkové, Lubora Zinka, Ivana Jelínka a dalších.

ve svobodné zemi, velice důležité. Nebo alespoň mělo by to být důležité, abychom si mohli naši svobody více vážit.

Je také důležité uvědomit si, kdo všechno kulturní sféru tvořil, proč a pro koho vůbec vznikala a že značnou část exilové literatury netvořili pouze umělci. Byli to i obyčejní lidé, kteří museli opustit svou zemi a vše, co v ní měli. Mnohokrát docházelo k násilnému rozloučení celých rodin. Najednou se emigranti objevili v cizí zemi, bez přátel a blízkých, často bez dostatečných jazykových znalostí. Bylo nutné vytvořit pro tuto exilovou entitu určité kulturní zázemí, které by ztrátu původního života alespoň minimálně nahradilo. Proto ve Velké Británii vznikaly skupiny, které se pokoušely secvičovat divadelní představení, které organizovaly čtení z tradičních českých literárních děl, koncerty české hudby a další. Pro tyto umělce nebylo prvotním účelem vytvořit vysoce kvalitní umění. Důležitější než veliká uměleckost byla tehdy srozumitelnost, aby si kultury mohl užít každý, kdo měl zájem. Dalším neméně důležitým cílem bylo také ulevit sobě a ostatním, alespoň na chvíli zapomenout na okolní svět, pobavit se, odreagovat a ulevit těžké mysli.

2.1.1 Próza v exilu

Kromě našich nových prozaických děl byl v britském exilu zájem především o ty autory, u kterých je možno zdůraznit jejich demokratičnost a vyspělost. Mezi nejpropagovanější autory řadíme především Karla Čapka a Vladislava Vančuru. Kromě jejich významných děl je o nich mluveno také v souvislosti s jejich činností ve prospěch československé demokracie a v souvislosti s bojem proti násilí a především fašismu. Velice žádaný se stal i Jaroslav Hašek spolu s Jaroslavem Vrchlickým. Propagátoři našeho umění jdou ale i hlouběji do naší umělecké historie. Nejsou totiž opomíjeni ani takoví velikáni, jako byli Jan Ámos Komenský, Alois Jirásek a další.²²

K dřívější tvorbě se obracelo z důvodů nám již známých. A to proto, aby Češi nezapomínali na svůj domov ani v cizí zemi, posílili své vlastenectví a češství. Ve svém novém domově totiž propagovali literární skvosty a představovali naši zemi jako silný národ s mnoha osobnostmi a s bohatou uměleckou i národní historií. Bojovali stejně urputně, jako naši diplomaté, když se na politickém poli snažili Československo stavět do očí našich spojenců jako silného partnera v boji proti fašismu.

²² HALAMOVIÁ, Martina: *Viktor Fischl a česká exilová kulturní politika*, s. 293.

Již zmíněný Václav Černý ve své studii hodnotí prózu na první pohled kladněji než poezii, ale ani toto odvětví literatury nezanechává bez poskvrny a nahlíží na něj s podobnými rozpaky jako na poezii. „*Počtem svých úspěchů emigrační prosa poesii nepopíratelně předčí. Kronikářské záznamy typu „U děla na středním Východě“, útržkovitě telegrafické a popisné, jsou ovšem jen materiálem k příštím dějinám našich vojsk v cizině a z řádu umění, ostatně podružného, je na nich jen stereotypně nadšený sloh. Jen málo náročnější jsou feuilletonistické črty a humorné záběry ze života vojáka v Anglii, které v londýnských „Našich novinách“ uveřejňoval a nakonec sebral v knihu Zdena Ančík, dáváje pramenit své krotké komice, téměř vždy jen situační,...*“²³ Poměrně kladně Černý hodnotí například Adolfa Hoffmeistera a jeho *Turistu proti své vůli*. „*Turistou proti své vůli dal pak Adolf Hoffmeister přesně to, co dáti zamýšlel, a mohl dát s tímže životním materiálem něco zcela jiného a více. Chtěl dáti, a dal, svižně a vtipně vyprávěnou pohnutou odysseu pražského spisovatele-běžce (- běží zřejmě o něho samého, ač to napůl popírá -), jenž se na útěku s protektorátní vlasti prokousává trpkou zkušeností Daladierovy Francie, vězením v pařížské Santé, groteskním koncentrákem půl švejkovským, půl idiotským, ...*“ své hodnocení této známé knihy ukončuje Černý však kritikou: „*Jeho kniha by získala, kdyby jí méně záleželo na tom, být zábavná a vtipná. Byli bychom si přáli víc nenávisti s a t i r i c k é. Byli bychom prostě chtěli, aby byla tím plivnutím do očí!*“²⁴ Otázkou však je, zda všichni, kdo četli, toužili po další nenávisti, které bylo kolem i tak dost. Zda všichni očekávali tvrdou satiru, či „plivnutí do tváře“.

Za významného prozaika britského exilu je všeobecně považován Jiří Mucha, syn slavného Alfonse Muchy. Mezi jeho nejznámější knihy tohoto období řadíme například *Ugie a cesta na konec světa*, *Problémy nadporučíka Knapa* a samozřejmě i román *Most*.²⁵ Přínos tohoto spisovatele a reportéra tkví především v odlišnosti pohledu na skutečnost, na své okolí. Jelikož byl Mucha již od mala zvyklý na časté stěhování a cestování, nemusel mu život v exilu přijít natolik skličující jako ostatním umělcům. Dokázal tak okolní svět sledovat bez částečného zaslepení touhou po domově, pozoroval ho jako zdánlivě nezaujaté „oko kamery“. Není to ale tak stoprocentní, jak by se mohlo zdát. Například ve svém románu *Most* popisuje osudy tří českých vojáků

²³ ČERNÝ, Václav: *Česká beletrie emigrační*. In: Kritický měsíčník, roč. VIII, 1947, s. 13.

²⁴ Tamtéž, s. 14.

²⁵ Vítězný román literární soutěže USČS v Londýně.

v zahraniční armádě, některé jejich osudy jsou ale nápadně společné s životem Jiřího Muchy samotného.

Václav Černý ve své studii zmiňuje vedle Jiřího Muchy jako významného prozaika také Františka Langera. Černý se zde soustředí na román *Děti a dýka*. Autor se ve svém románu inspiroval lidickým neštěstím. „*Svou konstrukcí je to ten nejucelenější, ladně elegantní útvar, vznikly snad se zřetelem filmovým, rozhodně alespoň pod vlivem filmové techniky (...) pregnantně výrazný spád dějový, žádné rozptylování do odboček, výslovné, jasné scény zřetelného a jednoznačného významu, ostatně také málo psychologického clair-obscuru.*“²⁶

Výrazným společným prvkem, který se v exilové próze této doby objevuje, je motiv vyhnanství, vytěsnění. Tyto motivy se vyskytují napříč celou exilovou prózou, bez ohledu na to, o jakou exilovou zemi se jedná. To nám dokazuje již samotný název jedné z knih z exilu *Listy z vyhnanství*, která pochází „z dílny“ Egona Hostovského. I když Egon Hostovský nežil a nepůsobil v britském exilu, kterému se tato práce věnuje, je vhodné ho zde zmínit, protože i Hostovského dílo zobrazuje pocit vyhnanství, který je společný pro celkovou exilovou tvorbu. V textu je velice znát prázdnota, kterou najednou exulanti museli v cizím prostředí cítit. Tito lidé najednou ztratili předešlou náplň svého života a nevěděli hned, jak s novým časem naložit, cítili se prázdní a zbyteční. „*Ano, ano, jen z tohohle snu poznávám teď sebe a své dnešní druhy, znavené předlouhými cestami, opilé jakýmsi marnými plány, ty lidi bez domova, příšle ze všech světových stran, mluvící tichou, ustrašenou hantýrkou exulantů. Ukazují si stále své papíry, jako si hráči z mého snu ukazovali pokradmu karty, bojí se upřených pohledů, na politých stolech kaváren malují ukazováčkem ztracené hranice svých vlastí nebo značkují dráhy oněch strašidelných zaoceánských parníků rozvážejících ahasvery, jimž nikde není dovoleno vystoupit na břeh.*“²⁷

2.1.2 Exilová poezie ve Velké Británii

Důležité místo v exilové kultuře v Británii samozřejmě zaujímá také poezie. Snad každý, kdo měl chuť, v této době psal básně. Dokonce i vojáci na bojových frontách básnili a dali tak průběh svým chmurným myšlenkám. Srba se v knize *Múzy v exilu* zmiňuje o tom, že se kromě jazzové hudby stala poezie velkou vášní i pro mladou

²⁶ ČERNÝ, Václav: *Česká beletrie emigrační*. In: Kritický měsíčník, roč. VIII, 1947, s. 19.

²⁷ HOSTOVSKÝ, Egon: *Listy z vyhnanství/Úkryt*. Praha: Akropolis. 1998, s. 12.

generaci britského exilu. Mnoho těchto básní ani nevyšlo a šířilo se pouze mezi přátele v exilu, tito autoři po válce mnohdy ani dále netvořili. Cílem těchto pisatelů nebylo tvořit vysoce umělecká díla. Básně jim v těžké životní situaci pomohly na okamžik zapomenout na okolní svět. V tomto případě tak můžeme mluvit o pouhém básnění. Jsou ale díla, která vyšla v britském exilu, u kterých je veliká škoda, že upadla velice brzy po válce v zapomnění. Jejich hlavní přínos spočívá v tom, že poukazují na historický mezník, který nemůžeme z historie našeho národa a literatury vymazat. Bezpochyby však tato díla i přes své nedostatky výrazně určovala tehdejší styl básnictví v exilu a pomáhala tak formovat celkový kulturní život ve Velké Británii.

Množství básnických sbírek vydaných v britském exilu je celkem vysoké, od roku 1939 do roku 1945 zde vyšlo 52 sbírek včetně překladů.²⁸ O exilovou poezii se mimo jiné zajímal již zmíněný Václav Černý. I přes rozpaky, které chová k exilové literatuře všeobecně, dokázal v množství autorů a děl najít pár „světlych výjimek“, které dokázaly přinést něco nového do českého básnictví. Touto výjimkou je Viktor Fischl. „*A tak již zřejmě zůstane jediným skutečným lyrickým výkonem naší emigrace poesie Viktora Fischla. Obsahuje tři postupně větší celky: vrstvu drobné dojmové lyriky, buď zcela intimní, buď zaměřené na kolektivní zážitky válečné; delší elegickou kompozici s námětem českého národního utrpení; konečně hrst místně anglických žánrů ve formě sonetů, s meditativním podkladem.*“²⁹

Naproti tomu Jareš ve své studii *Poezie ve sbornících britského válečného exilu* nenahlíží na českou poezii vydanou ve Velké Británii tak razantním pohledem jako zmíněný Černý. Nižší umělecké úrovně, která se mnohdy v exilových verších objevuje, si je vědom. Pokouší se ale hledat v této tvorbě i určitý přínos, který vidí především v básnických sbornících.

Významným, či výjimečným básnickým sbírkám se bude blíže a konkrétněji věnovat nadcházející kapitola této práce. V této práci bude u poezie také zkoumáno, zda něčím exilové sbírky dokázaly obohatit českou poezii.

V britském exilu vyšlo také mnoho literárních sborníků, které zaujmají velice výrazné místo v exilové poezii během druhé světové války. Od roku 1939 až do roku 1945 vyšlo v britském exilu celkem 14 sborníků.³⁰ Většina z nich se pomocí děl, které

²⁸ JAREŠ, Michal: *Poezie ve sbornících britského válečného exilu*. In: Soudobé dějiny 16, 2007, č. 1., s. 52.

²⁹ ČERNÝ, Václav: *Česká beletrie emigrační*. In: Kritický měsíčník, roč. VIII, 1947, s. 12.

³⁰ JAREŠ, Michal: *Poezie ve sbornících britského válečného exilu*. In: Soudobé dějiny 16, 2007, č. 1., s. 52.

obsahovaly, vrací k minulosti národa. Sborníky zpravidla upozorňují na nelehké doby, kterými naše země musela projít i v historii a dodávají tak čtenářům odvalu potřebnou k překonání i této nelehké kapitoly života. Sborníky tak nesou hlavní myšlenku: Zvládli jsme jiné těžkosti, zvládneme i boj s fašismem.

Jedním z významných sborníků se stal svazek *Ústy domova*, který vyšel jako první v *Edici Mladého Československa* v roce 1941. Bořivoj Srba však ve svém díle *Múzy v exilu* upozorňuje na možnost, že tvůrci tohoto sborníku připravovali materiál k vydání již od počátku roku 1939. O podobu sborníku se zasloužili Karel Brušák a Ota Ornest, své přinesl ale i Josef Lederer, i když jeho spolupráce není přiznána.³¹

Již na první pohled z názvu samotného sborníku je znát hlavní myšlenka tohoto díla. Jeho autoři se zde snaží opět zdůraznit češství a vlasteneckou myšlenku. Ve sborníku se vyskytují básně autorů, kteří také procházeli těžkými životními situacemi. To zřejmě mělo vyvolat ve čtenáři jistou naději a víru. Důležitý byl i faktor, že pokud jsme jako národ mnohokrát přestáli těžké chvíle, zvládneme to i tentokrát. „*Mnohé z nich, psány v dobách stejné tmy a stejného děsu, odevzdávají nám dojmavé a zavazující poselství klidu, síly, touhy i víry. A všechny šeptají do vřavy ničení o zázračné vlastnosti lidského ducha tvořit, jež je sama sobě účelem, jež je jeho jedinou vesmírnou vlastností. I to postačí – a je to i svým způsobem víc. Jako již pouhé bytí života je nejvýmluvnějším odsouzením lidskému dnešku.*“³²

Brušák s Ornestem sestavovali sborník tak, aby byl souhrnnou publikací české literatury od doby Jana Husa, Josefa Vojtěcha Friče až po současníky a nejmladší autory, jako je například Josef Lederer, který zde vystupuje pod pseudonymem Jiří Klan.³³

Jednou z nevýraznějších skladeb sborníku je *Růženka do skonání věků*. Autor se zde sice obrací k domovu, spánek Růženky se může srovnat se spánkem našeho národa. Ale nic není tak jasně vyslovené, záleží jen na čtenáři, co si z básně odnese.³⁴ Vzkaz domů, rodině a přátelům je ale jasný. Autor jím své dílo uzavírá: „*Jde vítr, vítr podjarní / a jeho koně vraní. / Mít všechnu dálku za sebou / a ještě jednu řeku. / Tak jsem vám psal, mí milí, toto psaní.*“

³¹JAREŠ, Michal: *Poezie ve sbornících britského válečného exilu*. In: Soudobé dějiny 16, 2007, č. 1., s. 61-62

³²BRUŠÁK, Karel: *Hle, hrstka lístků...* In: *Ústy domova*, s. 5.

³³JAREŠ, Michal: *Poezie ve sbornících britského válečného exilu*. In: Soudobé dějiny 16, 2007, č. 1., s. 61.

³⁴Tamtéž., s. 64.

Na druhé straně další představitel mladší generace umělců v tomto sborníku, Ota Ornest, ve svých skladbách nepřináší příliš mnoho nového. Z jeho veršů je znatelně znát zoufalství exulanta, touha po ztraceném domově: „*Ještě teď / poznali byste mne zdálky / mí drazí za mořem / (...) V kolečku uprostřed točí se mé jméno / To nejvlastnější je mi vyvlastněno*“ (báseň *Vlastní podobizna*). I v ostatních jeho exilových textech (například báseň *Čekání*³⁵) nevyjadřuje Ornest v podstatě nic jiného než zoufalství exulanta v cizí zemi a touhu po domově. „*Očima šilenců se prohlížíme s děsem / kolorit zubů vrytý do dlaní. / Ať přijde, Bože, to, co neunesem, / ať zvoní zvonky ráno k snídani, / jdi matko, otevřít, jdi, někdo u nás tluče, / otevři mrtvému, padne ti do náruče, / čekání, čekání, čekání ...*“ Jak ale sám Ota Ornest ve svých pamětech přiznává, neměl veliké básnické ambice a jeho práce se zdaleka nerovnají dílům jeho slavnějšího bratra, Jiřího Ornesta.³⁶

Sborník *Ústy domova* je bezpochyby velice přínosným dílem. Na čtenáře však může mnohdy působit až moc pateticky a depresivně. Pokud Brušákovi a Ornestovi skutečně šlo o vydání souhrnné publikace od počátků naší literatury, proč zde čtenář nalezne převážně díla plná smutku a stesku? Objevuje se zde jen málo básní, které by čtenáři dodaly odvahu a naději. Copak v množství naší kvalitní poezie nelze najít více takových skladeb? Brušák s Ornestem vybírali pouze a cíleně jen básně s tematikou války, utrpení a samoty. Tento výběr měl nejen zdůraznit společenskou situaci, ale také odrážet dobovou situovanost subjektu. Velkým přínosem sborníku je ale především to, že se v něm mohla umělecky realizovat i mladší generace umělců v britském exilu.

Dalším významným souborným dílem britského exilu je sborník *Z lyriky války*. Tento sborník obsahuje výlučně příspěvky autorů, kteří byli spjati s britským exilem. Je to almanach vojenských básní vojáků první československé brigády v Anglii. Přispěli do něj Zdena Ančík, Ivan Jelínek, Jiří Mucha, Lubor Zink, Rudolf Nekola, Alois Volek a neznámý autor O. Molior. I když sami autoři tohoto sborníku přiznávají, že almanach obsahuje převážně básně vyplývající ze smutku po domově, svobodě a z únavy, vyvolal tento sborník celkem kladné reakce a důstojnou polemiku.³⁷ I když Václav Černý

³⁵ Tuto báseň píše pod jménem Lída M., aby tak tímto způsobem poslal pozdrav z emigrace své přítelkyni Lídě Matouškové.

³⁶ JAREŠ, Michal: *Poezie ve sbornících britského válečného exilu*, In: Soudobé dějiny 16, 2007, č. 1., s. 64.

³⁷ Tamtéž., s. 67.

neshledává na tomto sborníku nic uměleckého, Karel Brušák ho ve svém článku *České umění v emigraci* vidí jako velice přínosný.³⁸

Již první báseň *Poledne* v almanachu od Jiřího Muchy nám dokazuje, jaký bude hlavní motiv tohoto sborníku. Je to téma vojenského života a stálé hrozby smrti, které nás almanachem provází. „*Zatavte palbu! / Ať skřivan zpívá... / Na poli zvlněném / smrt s chlapci hraje na vojáky*“ (...) „*Je ticho. / Z oblohy vojákům do dlaní sype se zpěv / Zastavte palbu ... / na poli viničném / chlapecká smrt / hraje si na vojáky.*“ Stejně tak je tomu i v dalších básních: „*Já voják, / přes dvacet mám let, / mou zbraní / stal se kulomet. / Já střelec / široce rozkročen / čekám svůj den...*“ (Alois Volek, báseň *Vyznání*)

Vedle básní, které se zabývaly vojenským životem a stávajícím politickým poměrům, vyskytují se zde i básně velice intimní, plné citů, jemné, vzpomínkové, toužící po domově a klidném životě. Jsou to především básně Zdeny Ančíka. „*Vzpomínám na vrásky leptané rosou slz / vzpomínám milenko na něhu lásek her / na vůně jasmínů když lkaly v podvečer / na přítele jenž na útěku zmrz*“ (báseň *Beirut*). Příkladem je také báseň *Vzkaz matce*, ve které autor vzpomíná na matku, své dětství a touží po návratu domů. „*Stařenko stříbrovlasá schýlen u svíčky / šeptám Ti do vichru ta nejněžnější slova / zaklínám myšlenku a volám bludičky / Potěšte stařenku bez syna- bez domova (...)* „*Nevím a netuším- snad země ji už kryje / nikdy už neucítím její teplý dech / Dost bolesti- Ať tato melodie / potěší doma srdce matek všech*“.

V tomto sborníku tak dochází k velice zdařilému, nenásilnému spojení. Stojí zde vedle sebe básně hovořící o válce a boji a lyrické verše plné citu. Tímto spojením rozdílných světů autoři sborníku poukázali také na nesmyslnost a paradox války. Hlavně v tomto nám almanach přináší něco nového a zajímavého. Snad již nikdy během britského exilu za druhé světové války nebyl vytvořen tak zdařilý sborník, který by dokázal takto nenásilným způsobem, postavit vedle sebe tak rozdílně světy. Svět vojenský, plný bojů, či smrti a svět citů, touhy po domově a podobně.

³⁸ JAREŠ, Michal: *Poezie ve sbornících britského válečného exilu*. In: *Soudobé dějiny* 16, 2007, č. 1., s. 66-67.

3 Poezie v britském exilu

3.1 Viktor Fischl

Viktor Fischl byl českým básníkem, prozaikem i publicistou. Narodil se 30. června 1912 v Hradci Králové. Již před druhou světovou válkou působil v kulturní i politické sféře. V roce 1939 emigroval do Velké Británie, aby tak v exilu pomohl zachránit životy 70 Židů a později i ostatních lidí. Jeho žena s ním hned z Československa neodešla, až později následovala svého muže do Velké Británie. V exilu se snažil působit jak na poli politickém, tak i kulturním. Stal se významným propagátorem našeho umění ve Velké Británii. Důkazem jsou jeho knihy vydané v britském exilu, jako například: *Jan Neruda. Básník vzdoru a víry*. a *Dvořák in England*. Viktor Fischl také pracoval pro naši exilovou vládu v Londýně na ministerstvu zahraničí spolu s Janem Masarykem. Kromě jeho práce na poli politickém je přínosem i jeho exilová básnická tvorba. V exilu byly vydány tyto básnické sbírky: *Evropské žalmy*, *Lyrický zápisník*, *Anglické sonety* a *Mrtvá ves*.

3.1.1 Mrtvá ves

Mrtvá ves je již zmíněným Václavem Černým snad nejuznávanější básnickou sbírkou britského exilu vůbec.³⁹ Autor zde reaguje na tragické události související s vyhlazením Lidic a celé toto dílo věnuje obyvatelům této vesnice - „*Lidickým*“. V tomto díle se vyskytuje tolik rovin, které musí nutně zaujmout. V jistých částech nám totiž *Mrtvá ves* může připomínat Halase a jeho modlitební výrazové metody⁴⁰, v dalších nalézáme návrat ke chvalo zpěvům a ódám, či žalmům. Přesně toto je na sbírce zajímavé a významné. Nikdo by snad nemohl autorovi vyčítat, kdyby se po tak tragické události uchýlil jen k „pláči“ a litování se, dokonce až k patosu. V první části sbírky je vyjadřována soustrast s obyvateli Lidic, se zničenou vesnicí. „*Pobili muže na jatkách / a ženy v dálku odvezli, / od prsů dítě odtrhli, / už není. (...) „Už není, není, není, / chléb do pece již nevloží, / kuřatům zrní nenasypou, / za domkem záhon nevyplejí.*“ Vše je velice nešťastné a nevyskytuje se zde ani známka nějaké naděje. V druhé polovině sbírky však autor volně přechází k jinému stylu vyjadřování. Od oplakávání zesnulých, rozbitých rodin a vesnice se Fischl dostává k další formě, a to k formě ódy. Nejen celá

³⁹ ČERNÝ, Václav: *Česká beletrie emigrační*. In: Kritický měsíčník, roč. VIII, 1947, s. 13.

⁴⁰ Tamtéž, s. 13.

sbírka, ale i tato část, má svůj vývoj. Od pesimističtějších slok se autor postupně dopracovává k pozitivnějším slokám, kde můžeme tušit jistou naději. „*Ó slávo mravenišť, / jež bijí tempem trpělivých / a zrno hněvu k zrnu snášejí, / až nakupí je v balvan hrozný.*“ (...) „*Ó slávo spálenišť, / z nichž nové vsi se zrodí, / s moudrostí krve, slz / v přepevných základech,*“ Ukončení básně je pak plné naděje, že z dnešního popela může vyvstat, a také vyvstane, nová vesnice a nové životy. „*Ó hroby mrtvé vsi, / ó slzy mrtvé vsi, / ó popel mrtvé vsi, / ó marná kuropění. / Že není? Není? Není? / Ó studny mrtvé vsi, / ó úly mrtvé vsi, / ó klasy mrtvé vsi, / ó slávo mrtvé vsi. / Ó slávo živé vsi!*“ V *Mrtvé vsi* dokázal Fischl překročit svůj vlastní smutek a dokázal tak vylíčit tragickou dějinnou událost. Díky nezaujaté pozici Viktora Fischla lyrický subjekt spíše pozoruje, než prožívá aktuální dění v natolik vzdáleném domově. Podává nám obraz části našich dějin. Právě díky své nezaujatosti se autorovi podařilo citlivým způsobem vystihnout danou situaci a pocity tak, že se báseň nestala jen pouhou litanií, ale něčím víc, určitým poselstvím.

3.1.2 Evropské žalmy

Dalším exilovým dílem Viktora Fischla jsou *Evropské žalmy*. Tato sbírka je rozdělena do tří částí. *Tesknice*, *Lyrický zápisník* a *Evropské žalmy*. Již první báseň *Evropských žalmů (Evropa před bouří)* napovídá, s jakou myšlenkou se zde budeme setkávat. Autor nenabízí mnoho naděje, právě naopak, nevidí v existenci Evropy mnoho pozitivního. Evropa je vykreslována jako ztrápené nesvobodné území s velice nejistou budoucností. „*Klubko zmijí, / jež se svíjí, / v kruzích kolem nás.*“ (...) „*Kvasí mračna / pádu lačná / krev.*“ Při popisu trýznitelů využívá autor mnoho metafor i biblických přirovnání. Důkazem je báseň *Herodes*. Z této básně můžeme cítit i jistou reakci na mnichovskou dohodu, na zradu, které se nám od ostatních národů dostalo. „*Herodes kupí hlavy neviňátek, / jak jejich oči žalují z tvých zdí, / Evropo, šátku zvlhlý nářkem matek. / Pták pokoje v tvých klenbách nehnízdí, / našla jsi zjitra vejce kukaččino, / štír číhal skryt v ulitu hlemýžďí.*“ Exilová poezie druhé světové války se obracela na způsoby psaní předválečného období. Vliv existencialismu a marnosti života byl značný a Fischl zde tento trend potvrzuje.

Viktor Fischl v této skladbě na jedné straně využívá biblických motivů, na druhé straně se od nich odvrací a není si jistý další svobodnou existencí Evropy. „*Zas pláče Rachel, kdo ji zkonejší, / Evropo, šátku zvlhlý nářkem matek. / Nač ještě prosit o chléb*

vezdejší? / *Herodes kupí hlavy neviňátek.*“ Podobný postup, příklon i jistý odstup od víry, emocionalitu a výskyt archetypů nalezneme i v Ortenových *Elegiích*. Zrovna odklon od víry můžeme s ohledem na další tvorbu Fischla shledávat celkem zajímavým. Jak je známo z autorových rozhovorů, Viktor Fischl byl věřícím člověkem a víra hrála v jeho předválečné, ale i poválečné a pozdější činnosti, velikou roli. Proč tedy zrovna v době, kdy by byl příklon k modlitbám pochopitelný, dochází v tvorbě tohoto autora k opaku? Je to trend, který se objevoval v této době v literatuře poměrně často. Fischl i ostatní autoři hledali další body, o které by se mohli opřít, protože víra a Bůh již nebyli jistotou. Vedle básní, které nejsou k budoucí existenci Evropy i jejích obyvatel moc příznivé, stojí zde básně jako například *Někdy si říkáš, Jsou ještě takoví*, kde autor dává budoucnosti jistou naději. *Evropské žalmy* tak nebyly jen pouhým steskem po domově a nářkem nad válečným konfliktem. „*Evropo, jsou ještě takoví, / kdož umírají žízni raději, / na břehu valících se vod, / než sklonili by ústa žárem vyprahlá / k pramenům nečistým. / Evropo, jsou ještě takoví...*“

Další částí *Evropských žalmy* je *Tesknice*. Již sám název odkazuje k pocitům subjektu. Autor zde vyjadřuje touhu po domově a stesk. Verše jako: „*Chtělo by se domů, stýská se / po kořenech stromů, po kráse. / Chtělo by se domů, uzly cest / rozetne jen, komu cizí lest.*“ (báseň *Tesknice*) nebo například „*Ted' u nás koně počítají brázdy / a jeřabiny roní slzy krvavé. / K večeru zpívá písně bez nápěvu / na otrhaném šípku osamělý pták.*“ (báseň *Český podzim*) nám celkem jasně a čitelně říkají, co je jejich obsahem. Zde jen těžko nalezneme něco jiného, jen stesk po domově, vzpomínky. Autor se ve svých vzpomínkách obrací ale i na folklor a zvyky, tím je pouhý stesk ozvláštněn. Folklor je v tomto případě prostředkem, který má autorovi přiblížit domov, díky němuž se navrácí k archetypálním hodnotám života. Stesk a touha po domově je dominantní. Příkladem je báseň „*Ted' zjara*“ – „*Ted' zjara u nás vynášejí smrtku / a po potoce dávají ji plout / ven ze vsi; s těly vyplavených krtků / ji k věčným peklům nese bystrý proud.*“ Další básní s folklorními motivy je poslední báseň této části, *Jízda králů*. Skladba je psána jako popěvek, každá sloka končí zvoláním „*Hylom! hylom!*“ V poslední sloce je cítit značný optimismus a víra v „lepší zítřky“. „*V té zemi, zemi rozzpívané, / v níž zní dnes kletby, pláče slané, / zas budu zpívat nad svým málem / a každý bude sám svým králem. / Hylom! hylom!*“. Z poslední sloky můžeme číst značný optimismus a víru v „lepší zítřky“.

Nejvýraznější básní tohoto celku je skladba *Thesis*. Není zde jen pouhý smutek po domově. Již využití útržku článku z novin, nám musí nutně připomenout postupy, které

se v poezii vyskytují ve čtyřicátých letech. Podobně to nalezneme mimo jiné i v pozdější sbírce Ivana Blatného – *Tento večer*, či v dílech autorů blízkých svou poetikou Skupině 42. Prostoupení skutečného světa do básně prostřednictvím novinového článku napomáhá k určitému „zživotnění“ a zpřítomnění veršů. Smrt je brána jako naprosto přirozená součást života. Běžné denní činnosti, například pouhá procházka po londýnských ulicích, je analogicky postavena vedle smrti stovky mužů v ponorce. Smrt bereme jako dominantního společníka v životě. Celá báseň je psaná tak „tvrdě“ pod vlivem smrti, že úmrtí vojáku v ponorce nás snad ani nemůže dojmout, je to prostě „normální“ věc každodenního běhu života. „*Svět jak včera kroužil nezměněn, / jen na břehu matky moře proklínaly. / Těžce padly na stůl bez slz hlavy žen, / svět jak včera kroužil, stejný, nezměněn, / s loďkou v ruce děti po otcích se ptaly.*“ Kromě vlivu události potopení ponorky, jsou i zde vzpomínky na domovinu, převážně spojené s matkou. Ale i tyto verše jsou plny zmaru a prázdnoty, také spojené se vzpomínkou na smrt matky. „*Toho poledne jsem slyšel hlas své matky. / „Bud' klidný“, říkala „jen když jsi v bezpečí. / Už brzy bude líp. Už brzy přijdeš zpátky.*“ / *Toho poledne jsem slyšel hlas své matky: / „Lékaři říkali, že mne zas vyléčí.*“ Na první pohled by se mohlo zdát, že je *Tesknice* pouze vyjádřením stesku a touhy po domově, díky básni *Thesis* tomu tak ale není.

Třetí částí *Evropských žalmů* je *Lyrický zápisník*. Autor vyjadřuje opět smutek po domově a svobodě. Vzpomíná na Prahu, na odchod z rodné země. Tyto pocity jsou popisovány především v básních: *To město tehdy, Poslední noc a Útěk*. „*Věčně prcháš jako tehdy tou šachtou noci, / jež vede nevíš kam a slyšíš za sebou / rachot dřevěnění, které se bortí a tarasí ti cestu zpět.*“ (báseň *Útěk*)

Kromě vyjadřování vlastního smutku autor ale také nezapomíná na ostatní neštěstí, a to v básni *Varšavě*. Ze vzpomínek, z „domova“ pak volně přechází do života v Londýně. Verše jsou samozřejmě velice pesimistické, pod vlivem úmrtí a války. „*Tma, ta tma, ta tma, ta tma, / tma, ta krutá žalářnice / v provazech tě objímá. / Slyšíš sbíjet šibenice. / Tma, ta tma, ta tma, ta tma, / nikdy víc, ó, nikdy více.*“ (báseň *Z londýnských nocí*) Ukazuje se tak, že ani život mimo obsazené Československo není zcela bezpečný a bez vlivu války, jak se mohlo zpočátku emigrantům zdát, že se před takovou hrůzou nedá nikde „schovat“. Kromě rozsáhlejší básně *Jiná noc*, kde autor velice trefně využívá metafor, biblických spojení a dalších prvků, nenalezneme v této části sbírky mnoho nového a zajímavého. Proto ze tří částí „*Evropských žalmů*“ jsou nevýraznější jen dvě, a to *Evropské žalmy* a *Tesknice*.

3.1.3 Anglické sonety

Zajímavou sbírkou Viktora Fischla z britského exilu jsou *Anglické sonety*. Pro způsob vyjadřování si autor zvolil starší útvar, sonet. To, že Fischl „sáhl“ zrovna po tomto útvaru, se nezdá být náhodné. V nejisté době plné bojů a rozpadajících se hodnot měl sonet napomoci k určité ustálenosti. Staletími prověřený postup měl tak znázorňovat jistotu, návrat k hodnotám života a světa. Fischl se v *Anglických sonetech* zaměřuje na všední život, zobrazuje nám ho prostřednictvím útržků dialogů lidí okolního světa. Autor využívá opět i biblických motivů a motivů z Homérových eposů. I když se básnický subjekt učí mít rád novou vlast a nové prostředí, do básní prostupují prvky války, nesvobody a všudypřítomné smrti. Vždy se objeví něco, co musí připomenout, co se kolem děje. „*Té hrdé bělosti a ticha perutí / složených ladně pod lodyhou šije, / té plavné krásy, moudré, bez hnutí. / Již zajíkáš se v chvíli nad lilie / čistší, z níž jen nejvlažší vanutí / tě vrátí k světu vlků, lišky, zmije. / Tu vody v kruhy zčeří labuti / a připomenou slova litanie.*“ (Sonet o labutích).

Autoři žijící v exilu měli nezanedbatelnou možnost styku s ostatními zeměmi a kulturami. Mohli bychom tak očekávat, že tato zkušenost bude z jejich tvorby značně cítit, obzvláště bychom to čekali u sbírky s názvem *Anglické sonety*. Fischl však ve svých básních nerozlišoval lidstvo na Čechy, Slováky, či Brity. Všichni byli považováni za jednotu, která jako celek prožívá válku společně, všichni totiž byli touto hrůzou zasaženi více méně stejným způsobem. Také není důležité, zda žijeme v Británii nebo na jiném místě Evropy. Všude bouří válka a nesvoboda, také národy se musí spojit v jeden a bojovat. Tuto skutečnost můžeme pozorovat například ve skladbě *Sonet o havířích z Walesu*. Život v exilu autorovi ihned připomíná domov, v souvislosti s havíři ve Walesu je nahlíženo úplně stejným způsobem na život doma. „*Kde jsem už viděl dřív ten kolébavý krok, / když večer z šichty jdou, na plecích tíhy plášť, / odkud to jenom znám tu lávku přes potok, / s níž sypou soumraku rouhání, smích i zášť?*“ a pokračuje: „*Kde jsem to viděl dřív, odkud to jenom znám, / ty jizby havířů, v nichž čekají už děti / se džberem vody dnes, včera, od nepaměti / a s beder otců mour smývají, když se vrátí, / až každý s kahancem do šachty sfárá sám / v chlév vnuků mění pot a v kámen zuzlovatí.*“

Velice výraznou básní sbírky je *Sonet zpívaný v mlhách*. Zde nás autor vede od zoufalství a ztráty k naprosté naději a spáse. „*Tak jednou staneš s čelem plným ran, / když stopu poslední před tebou vítr svál. / Tu jiskrou poznání noc dlouho nevidomá /*

mhou toho provede, kdo stokrát obelhán / se nevzdal dříve, než se k jitru protápal. / Tak jednou dobloudíš. A budeš svůj. A doma.“ A toto je na celé sbírce, dá se říci na celé Fischlově exilové poezii, nahlíženo dobovým kontextem, přínosné a dominantní. Fischl nedovolil, aby jeho verše byly pouhým litováním sebe samého, či národa.

Využitím postupů jak těch starších, tak i těch z doby předválečné, dokázal vytvořit kvalitní, celkem přínosné dílo plné citu a touhy po domově. Nejvydařenější se zdá být využití sonetu, kterým se autor chtěl vyrovnat s nejistou dobou. Fischl se tímto také pokusil navrátit jistý řád do vidění světa, které v tomto období i v Československu hledá nové jistoty a pevné body v rozbouřené době.

3.1.4 Lyrický zápisník

Další sbírkou, kterou Viktor Fischl vytvořil v britském exilu, je *Lyrický zápisník*. I když vyšla až v roce 1946, je součástí exilové tvorby autora, proto je vhodné ji do výčtu exilových sbírek zařadit. Tato sbírka sice obsahuje básně, které jsou vytvořené později než ty z *Anglických sonetů*, ale nalezneme v ní skladbu, která se vyskytuje i v *Anglických sonetech – Noc před návratem*. I přes všechno špatné, co člověka v poslední době potkalo, je možné se radovat a s tragickým zážitkem se vyrovnat. Autor zde líčí chystaný návrat domů, mezi rozbité domy a do rozbombardovaných měst. Nemyslí ale na to špatné, co ho čeká. Přes to všechno se dokáže radovat a těšit se na návrat do rodné země. Z této skladby cítíme značné uvolnění napětí a strachu. „*Již z pluhu pavučí a z rýče smyl jsem rez. / jdu domů, k troskám vsí a jak se blížím k nim, / hle různým zakrytým chce se mi zpívat dnes.*“

Naproti této naději plné básni stojí ale naprostý opak, a to skladba *Mstivá kantiléna*. Báseň je rozdělena na čtyři části a každá z nich se svým způsobem vyjadřuje ke konci války. K tomu, co bude třeba dál dělat, aby se život dokázal pokud možno co nejdříve vrátit do předválečné situace. Všechny části jsou psány formou modlitby, či vyjadřují určitá přání. „*Ten, který kuře zabít neuměl, / psu ránu dát, ostruhu koni v bok, / Pane, jen takovou zná ještě modlitbu.*“ Co nás ale nutně překvapí, je změna postoje autora k dané situaci. Dříve se Fischl vyjadřoval k zobrazovaným událostem citlivě. Z této básně však cítíme krutost, dá se říci až agresi. „*Vy řeky, ztište příval vod / až pro tu chvíli, kdy se rudě zpění / a odplaví krev bez památky.*“ V dalších částech ale Fischl vyjadřuje hlavně touhu po pomstě, po satisfakci. „*Trestej je bičem pochybností / s řemenem zauzleným v proč, / chléb v lejno proměň, vodu v moč / a vysychat dej morku*

*kostí, / však slzy, slzy nedopřej.“ A pokračuje ještě tvrdším apelem: „Ať nepoznají
dětský smích, / kolébky zejí prázdnotou, / dej naslouchat jim šalbě tich, / ať zdá se jim,
že temnotou, / se blíží kroky ztracených - / a znovu raň je samotou.“*

Existenciální postoj subjektu je pochopitelný. Subjekt naprosto odmítá existenci v tomto světě a to ho vede k takové proměně a vyhrocené dikci.

3.2 Lubor Zink

Lubor Zink byl československý spisovatel a publicista, známý především pro své protikomunistické postoje. Narodil se v roce 1920 v Klapý, okres Litoměřice, a zemřel v roce 2004.

V březnu 1939, kdy Československo obsadila armáda nacistického Německa, byl studentem pražské Karlovy univerzity. Vzhledem k protinacistické činnosti byl nucen později uprchnout do Británie, kde se připojil k československé exilové armádě. Během druhé světové války pak získal tři vyznamenání za statečnost. V britském exilu napsal básnické sbírky *Dva roky*, *Žhavý dech*. V roce 1947 pak byla vydána sbírka emigračních veršů *Deštivá noc*.

Po druhé světové válce se vrátil do Československa, po komunistickém převzetí moci byl však opět nucen emigrovat do Velké Británie, v roce 1958 se pak přestěhoval do Kanady.

3.2.1 Dva roky

Sbírka *Dva roky*, která obsahuje verše od roku 1940 do roku 1941, patří k těm, které byly napsány pod velkým vlivem války a smrti. Lubor Zink totiž bojoval během války v armádě. Verše pak měly jemu, ale snad i ostatním v exilu, ulevit od těžkých myšlenek. Většina básní je plná beznaděje, sentimentu a stýskání. „*ten večer světla nerozžatá zhasla / a v mlze ztichl skříp pot kol / po oknech déšť jak slza slzu třásla / si tiše zpíval v mol / tak tiše v mol / snad šeptal si / že noc z luk vane jiná / že půlnoc klekla si / kde bolest v stín se spíná / že srdce krvácí / že matka ztrácí syna*“ (báseň *Loučení*).

U všech sbírek britského exilu je důležité si uvědomit, pro koho jsou verše psány a za jakým účelem. U sbírky *Dva roky* si tento faktor musíme uvědomit dvojnásob. V tomto případě nebyla vysoká uměleckost důležitá, autor z pozice vojáka zřejmě neměl veliké umělecké ambice. Větší roli hrála srozumitelnost a tento účel byl splněn. „*smutné jsou písně / do mlhy zazpívané / smutná má slza / do moří kalných kane*“ (báseň *Smutné jsou písně*).

Na sbírce *Dva roky* můžeme kromě popisu smutku a beznaděje ocenit spíše způsob, jakým Zink čtenáři tyto pocity podává. I když obsah veršů není mnohdy složitý, zaujme nás nutně způsob psaní a vyjadřování. „*chlad čišší v ulicích / chlad zebe v srdci /*

chlad svírám v zaťaté pěsti / chlad mrtvých kamenů / žárlivě střežím / kamennou píseň / nad řekou hlídám / nad řekou hlídám / hrdost tvých věží“ (báseň *Mrtvému městu*).

Výraznou skladbou sbírky je také *Má země*. Trefně zvolenými výrazovými prostředky autor dokázal vylíčit loučení s domovinou velice citlivě. „*v odraných cárech / zřel jsem tě naposled / má země / v odraných cárech / sřatý květ / má země / láska / země má / a v křeči kolem tančil svět / za hrází mrtvých těl / za požárem v tvých zdech / má země / ten večer syn tvůj odešel“*. Autor je velice pevně spojen s domovem, proto v některých pasážích nalezneme přirovnání typu: „*má země-matko má“*. Však i v této smutkem protkané skladbě nalezneme naději, že naše země dokáže přestát nesvobodu a svou silou porazí nepřátele. „*to v brázdách na polích / led dlouhé zimy taje / to vítr po lesích / tmě šeptá usínaje / ze slz a krve / ze slz a krve / země má / ze slz a krve prolité / svět nový vstane v troskách bídy / svět nový / navždy spravedlivý.“*

Václav Černý ve své studii *Česká beletrie emigrační* popisuje sbírky od Lubora Zinka a ostatních autorů bez předchozích básnických zkušeností, jako za pouhé naivní veršovánky, plné katastrofálních dějů a sentimentality. Autor ale dokázal v nelehké situaci vystihnout pocity a situaci emigrantů a vojáků za druhé světové války. Díky této sbírce získáváme alespoň mlhavou představu o tom, co museli v této době lidé prožívat. V tomto tedy můžeme spatřovat hlavní přínos sbírky českému básnictví.

3.2.2 Žhavý dech

Dalším dílem Lubora Zinka je sbírka vydaná v roce 1942, *Žhavý dech*. Časový odstup od předchozí sbírky *Dva roky* sice není veliký, ale autor za tuto celkem krátkou dobu dokázal ujít cestu vstříc své vyzrálejší uměleckosti. Rozdíl mezi zmíněnými sbírkami je totiž poměrně markantní. Ve sbírce *Dva roky* jsou verše otevřenější, okolní svět sice na lyrický subjekt působí, ale Zink tento faktor ještě nevnímá tak intenzivně. Ve *Žhavém dechu* dochází k radikální proměně autorova vidění světa. Na okolí je nahlíženo přes „černé brýle“. Tlak prožívané existence na básnický subjekt je obrovský, a tak okolní svět autora velice proměňuje, jeho verše se stávají niternější a cítíme z nich hlubší prožitek. Z veršů je patrné, že lyrický subjekt rezignuje na život v této bezvýchodné situaci.

Již u první básně sbírky nás nutně zamrazí. „*o růžích zpívat nebudu / a věrných nevěrnících / skořápky dětských preludů / rozneseš po márnících / na jiné struně dozněla / má slova chvatných dění / v ssedliny tišin zkorala / rozmarná prška snění /*

dnes místo květů hřbitovy / svět starý čítá z rána / po jiných dnech už hladoví / zem smrtí přeoraná“ (báseň *Na jiné struně*). Využíváním dlouhých hlásek na koncích veršů nás Zink nutí ke zpomalení čtení tempa veršů a zdůrazňuje tak i melodičnost veršů. Tímto houpavým po formální stránce melodickým veršem autor zdůrazňuje úzkost a prázdnotu, která ho pohltila. Básně již nejsou jen pouhým básněním, jako tomu bylo u předešlé sbírky, jsou více niternější, s hlubším prožitkem. Vidíme, co všechno se dokáže stát s člověkem, pokud prožije jen pouhý rok v takové době. Ještě než se stačíme začíst do veršů, nalezneme u edičních poznámek krátký vzkaz: „*Z dělníků stali se vojáci a mistři v ničení.*“ Tento pocit se objevuje v celém díle. Negativní exilové prožitky během války prohloubily starost subjektu o vlastní existenci i dění okolo sebe a posunuly i Zinkovu poetiku k niternějšímu tónu.

Ve sbírce *Žhavý dech* již nenalezneme citlivější básně obsahující určitou naději. Verše jsou od začátku do konce plné smrti a nicoty. Smrt a prázdnota se tak stávají hlavními motivy, které nás dílem provázejí. Smrt se vyskytuje všude a v každé době, jen smrt je jedinou vidinou vlastní existence, je také naprosto přirozeným společníkem v životě. „*řetězem nejistot / den ze dne propadá / poslední chtivý hrot / čekáním uvadá / stojíme na břehu / a kolem zeje sráz / skočíš-li v rozběhu / sto let ti srazí vaz“* (báseň *Rozhraní*). V básni *Smrti požehnej*, která má podobu modlitby, není osudu bez bojů dávana absolutně žádná naděje. Zloba a smrt vyhraje za každých okolností a lidé budou opět nuceni bojovat. Paradoxní v této skladbě je spojení modlitby a zabíjení ve jménu Boha. Odklon od víry vypovídá o zoufalství, které musel autor prožívat. „*v tvém jménu / bože můj / otče náš / v tvém jménu / ničit a zabíjet / půjdu a půjdeme / abychom přemíry / tvořivé síly tvé / na věky hodni / byli zas / amen.*“ Odcizení se Bohu a jistotám víry se během druhé světové války i po ní objevuje v poezii celkem často. Je to proto, že lidé ztratili naprosto všechny jistoty v životě. Dá se říci, že zhroucením nejzákladnějšího a do této doby snad nejpevnějšího bodu – a to Boha – rozpadají se i ostatní jistoty. Lidé měli pocit, že Bůh je v jejich boji opustil a všechny dříve pevné body se zhroutily. Bůh proto již není hlavním bodem, umělci ve svých dílech musí nalézat jiné pevnější hodnoty. Ztráta Boha jako hlavní jistoty je typická i pro domácí produkci 40. let, tento faktor se vyskytuje převážně u autorů Skupiny 42, či Kamila Bednáře.

3.3 Libuše Pánková

Libuše Pánková se narodila 26. března 1907 v Plzni a zemřela 14. prosince roku 1997 v Praze. Po maturitě vystudovala na Karlově univerzitě práva a ve 30. letech působila jako redaktorka časopisu *Kmen*. Během druhé světové války odešla do britského exilu, kde jí vyšla básnická sbírka *Potápěč*. Její hlavní doménou však bylo překladatelství z angličtiny, kde se zaměřovala spíše na románovou tvorbu. Autorka během pobytu v britském exilu nevystupovala pod svým vlastním jménem Libuše Ambrosova-Vokrová, nýbrž pod pseudonymem Libuše Pánková.⁴¹

3.3.1 Potápěč

Pokud čteme sbírku s názvem *Potápěč*, očekáváme od autorky hlubší ponoření se do situace a do pocitů než u ostatních sbírek. Když uvážíme, co se v době, kdy byly verše psány,⁴² dělo ve světě, jaké dějinné události hýbaly celou Evropou, očekávali bychom hlubší prožitky. Z některých veršů, které ale v *Potápěči* nalezneme, cítíme málo citu, smutku, či zloby. Samozřejmě, že každá exilová sbírka nemusí být jen „pláčem“, litaní a vyjádřením marnosti či smutku, jistý prožitek je ale i tak očekáván. I když je při vyjadřování citů autorka celkem skromná, nalezneme i tak ve sbírce motivy osamocení a války. Různorodost v postoji k dané situaci je dána především poměrně rozsáhlým časovým úsekem, během kterého byly básně psány. Tak je změna v pohledu autorky pochopitelná, protože vliv okolního prostředí na básnický subjekt se mohl často měnit.

Z veršů, kde je postoj subjektu vyjádřen, je cítit především odevzdanost tíživé situaci, určitá prázdnota. U ostatních exilových sbírek autoři bojují proti samotě, válce a smrti mnohdy apelem a výzvou. Lyrický subjekt Pánkové je v básních až apatický a nehledá žádné východisko. Okolní svět má v *Potápěči* na subjekt poměrně veliký vliv, a tak odevzdanost může znamenat určitou ochranu před tímto nepřátelským světem. Stejně jako v Zinkově *Žhavém dechu* i zde stojí subjekt spíše osamocen, stává se až jakýmsi solitérem schovaným v ulitě, která má chránit. Snad i proto je na dějinné

⁴¹ <http://www.obecprekladatelu.cz/V/VokrovaAmbrosovaLibuse.htm> (15. 05. 2010)

⁴² Verše byly psány v letech 1940-1943; sbírka pak byla vydána v Londýně v červenci roku 1943.

události a největší válečný konflikt všech dob nahlíženo s určitým odstupem a chladností.

Vše, co lidstvo čeká, je smrt. Proto tak hlavní roli ve sbírce opět hraje smrt, která čeká všechny bez výjimky. Jednou z nejvýraznějších básní sbírky je skladba *Strachy*, zde se autorka oprostila od skromnosti vyjadřování citů a strachu a nechala volný průběh svým emocím. „*Ale ta hrubá smrt hlučného rozbíjení / jen oplátkou je té nad níž mrtvější už není / Smrt daných slov smrt důvěry smrt klidu / syčící Pro všecko co jste věřili si přijdu / Smrt nevyřčeného / smrt těch jichž jsme se zavčas nezeptali / smrt milníků dalek smrt všeho Skoro všeho / Přece si něco ve mně ještě křídla pálí*“ (báseň *Strachy*).

Zajímavá na této sbírce je i změna mluvčího. V některých básních je totiž na danou situaci nahlíženo z pohledu ženy, v některých z pohledu muže. „*Žít a dýchat jenom ze zásoby / už jsem si zvyk / A bubliny mít za ozdoby / a v každé vlně tušit hroby / a v tichu křik*“ (báseň *Modlitba*). „*I zahalil jsem se v smuteční šlojře / hluboko do bahna jsem se zaryl v zástupu bratří potápníků / a všichni jsme předstírali v tom truchlivém okamžiku / že zpíváme chorál pokory*“ (báseň *Věřím a nevěřím*). Naopak v básni *Strachy* nalzáme v roli mluvčího ženu. „*Stáhla jsem přetvářku záclonku hrůzy lásky / ze dveří vystrkují Strachy Ale ty jezinky / nejdříve prstíčkem si otvírají skulinky / a protahují jimi jenom tenké hlásky*“. Změny ve způsobu nahlížení se vyskytují dokonce i v jedné básni najednou. „*Má milá nežádej není to ve tvé moci / klín nikdy nezarůstá v rozštípnutý kmen / V opuštěnosti lásky však shledání se vrací / neopouštěj mne cestou v krajinu beze jmen*“. Báseň ukončuje veršem: „*Vlídne mě sprovázej můj milý na té pouť*“ (báseň *Léta lásky*). Tyto změny pohledů mohou znamenat určitý postoj vůči válce. Utrpení během této tragické doby se týkalo všech beze zbytku a bez rozdílu pohlaví, nevyhnulo se mužům a ani ženám.

Dalším zajímavým prvkem sbírky je hra se slovy, která zdánlivě nejdou zkombinovat, a zdůrazněná zvukovost samotných slovních spojení, či celých veršů. Hrátky s jazykem jsou v básních mnohdy zajímavější než jejich samotná tematika. „*Uvěřit dluhu že navždy je darován / hledáním nenajít co ztratit nelze již / kde není výhosti věčně se strážít bran / Ostřížům svěřiti větrných jehňat stříž*“ (báseň *Léta lásky*). Ve skladbách nalzáme často velice zajímavě vytvořené aliterace, autorka ve svých verších využívá takových spojení slov, která vyvolávají jistou melodičnost a zvukovost. Tyto jevy nalezneme snad u všech básní sbírky, převážně například v básních *Slyším*, *Potápeč*, či *Modlitba*.

Na sbírce Libuše Pánkové si můžeme všimnout toho, že oproti převažujícímu metrickému verši ostatních autorů, je *Potápěč* psaný převážně volným veršem. I když autoři během druhé světové války využívali samozřejmě všech dostupných forem, zájem o volný verš v této době oproti předešlému období mírně klesal.⁴³ U většiny zde zmíněných exilových sbírek můžeme nalézt převážně pravidelné metrum. U vznešenější formy jako je jamb očekáváme většinou verše melodické, spíše optimističtější a většinou ne pesimistické. Zde zmínění autoři ale využívají jambického verše při vyjádření stesku po domově, války a prázdnoty. Pánková se však v *Potápěči* vyjadřuje většinou pomocí volného verše, i díky němu verše ukazují k rozkolísání všech norem i hodnot.

V *Potápěči* Pánkové nalézáme ještě něco více. Interpunkci stejně jako Zink vynechává. Velká písmena však využívá ke svému básnickému vyjadřování. Velké písmeno nalezneme mnohdy uprostřed verše. Autorka tak zdůrazňuje a dramatizuje danou situaci a svůj postoj vůči ní. „*Ještě ne Ještě ne Zlo visí na vlásku / Slyšíte chrastění sřícených oblásků / Zadrž to sunutí ó pane zašlé slávy / Ještě jsme netknuti Čas nad jezy se staví / však pěnu vteřiny už temně prokládá / stín velké slepé Jde a již nás okrádá*“ (báseň *Rovnodennost září*).

⁴³ ČERVENKA, Miroslav: *Dějiny českého volného verše*. Brno: Host. 2001.

3.4 František Gottlieb

Básník, prozaik a dramatik židovského původu František Gottlieb se narodil 4. srpna 1903 v Klatovech a zemřel 15. května 1974 v Praze. Již v roce 1939 emigroval do Palestiny, později za svůj nový domov zvolil Londýn a pracoval zde na ministerstvu zahraničí. Po návratu do Čech působil opět jak na poli politickém – jako delegát OSN v Paříži a New Yorku, tak na poli uměleckém – od roku 1958 se totiž stal spisovatelem „z povolání“. Ve své počáteční tvorbě se Gottlieb hlásí k tradici židovských proroků. V jeho sbírkách nalezneme i značný vliv reflexivní poezie Otokara Fischera. Po válce se Gottlieb uchyluje ještě k větší harmonii a směřovala k radostnému odevzdání se životu. Sbírka, která je pro tuto práci nejdůležitější a vypovídá o exilové tvorbě autora, je *Dvojí nástup*.⁴⁴

3.4.1 Dvojí nástup

Ve sbírce Františka Gottlieba *Dvojí nástup* nalezneme motivy, které jsou pro exilovou tvorbu typické. Z básní můžeme vyčíst touhu po domově, pocit určitého osamocení, vliv válečného konfliktu, lásku a cit. Pocit osamocení vyjadřuje subjekt například v básni *Kočovníci. Přejdou jedni, přijdou jiní, / táhnou, táhnou beduíní. / Černý stan se v dálce tratí: / Kočovník smí vzpomínati? / Táhnou dny a měsíc, léta, / snad je mír až z konce světa. / A ty mořem a ty zemí / pojíš póly s nadějemi!*“

Často se ve sbírce objevují motivy lásky a citu, které jsou nějakým způsobem poznamenané válkou a odchodem do exilu. „*Ach, ze všech lásek, jež mi zbyly, / váš obraz je mi nad vše milý: / svět dávný, teskně unavený, / když na jezeru lehly pěny / a světlo z hloubek září více - / vy v přítmí zraku, tanečnice!*“ (báseň *Mezi časy*). Motiv lásky je dále rozvinut i v básních věnovaných rodičům – *Matce* a *Otcí*. Tyto básně jsou zároveň nejvýraznějšími skladbami celé sbírky. Vyjádření takového citu – lásky k rodičům, se v zmíněných sbírkách nevyskytuje tak často. Gottlieb v těchto skladbách lituje, že nedokázal svým rodičům vyjádřit city včas a v odloučení vidí trest za své chování. „*Ach, snad byl jsem málo něžný, / zdrženlivý v citu syna, / snad můj osud světoběžný / trestem je, jímž pyká vina* – „ (báseň *Matce*). Ve skladbě *Otcí* je dobře

⁴⁴ <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1012> (20. 04. 2010)

vykreslen vztah mezi otcem a synem, který bývá komplikovanější i bez válečného konfliktu a odloučení. Až díky nucenému rozloučení si autor uvědomuje, jak pevný ve skutečnosti vztah byl a jak moc má se svým otcem společného. „*Otče, / jaké city srdce spjaly, / jež jsme zblízka nepoznali, / myslím, jak jsi myslil kdysi, / a prý zpodobněly naše rysy, / pohyb hlavy, rukou, těla - / kdyby jenom dálka nemlčela!*“ V těchto básních je vyjádřen exilový prožitek lyrického subjektu. Až v exilu a během odloučení si je totiž schopen uvědomit, jak moc jsou pro něj určité hodnoty, kterých si dříve nedokázal dostatečně vážít, důležité.

I v této sbírce nalezneme motiv války, který se objevuje ve více básních. „*Zeptej se mrtvých, zda se probouzejí, / zeptej se živých, zda je zaseto. / Zeptej se pouště, zda už ptáci pějí, / zeptej se slunce, zda žhne na léto.*“ (báseň *Válečná poušť*). I když je vliv války značný, stojí zde vedle sebe i básně, které na danou situaci nahlíží pozitivně. Jednou totiž válka skončí, emigranti se budou moci vrátit domů a život bude dále pokračovat. „*Zní pod luhem, kde v pramenech se sbírá, / zpěv budoucích, jenž s minulem je spjat, / kde tělo tlí, však duše neumírá / a v proměnách se chystá na návrat.*“ (báseň *Pevný hlas*) Ne v každé básni je ale na návrat nahlíženo tak pozitivně jako v předchozí skladbě. V básni *Návrat* jsou vyjádřeny pochybnosti nad tím, zda je vůbec možné začít nový život bez vlivu minulosti. Minulost totiž bude nutně znamenat veliký zvrat pro lidstvo. Bude vůbec možné navrátit se do „svých“ životů a vést je bez vlivu minulosti? V této básni převažuje vědomí určité nemožnosti návratu do svých původních životů. „*Až vrátíme se, budem procházet / chvějícím sloupořadím stínů / a krví budem zardělí / těch, které nepotkáme. / Až vrátíme se, budem vzpomínkou. / I k tobě dojdem z minulosti.*“

Václav Černý ve své studii neshledává na sbírce *Dvojí nástup* nic přínosného. Považuje ji za pouhé básnění, které obsahuje jen malé proniknutí do pocitů subjektu. Pro tento rozbor jsem ale vybrala ty básně, ve kterých lyrický subjekt rozkryl svůj vnitřní svět. Svět ovlivněný exilovým prožitkem. Zdá se ale, že nejvíce tento pocit potvrzují právě skladby věnované rodičům. Zde je niternost subjektu čitelná.

3.5 Ivan Jelínek

Český básník, esejista, novinář a překladatel se narodil 6. června 1909 v Kyjově, zemřel v Londýně 27. září roku 2002.

Po studiích byl poměrně činným, působil například jako redaktor pro cizinu Československého rozhlasu. V červenci 1939 se ale rozhodl opustit Československo a uprchl nejprve do Jugoslávie, poté do Francie. Zde působil v redakci stanice Svobodné Československo, po zrušení stanice byl ale evakuován do Velké Británie. V Anglii působil jako redaktor československého vojenského deníku Naše noviny, v rozhlase organizoval program pro Československo. V roce 1944 byl ale odvelen k 1. československému armádnímu sboru do SSSR, o rok později na Slovensko.

Po skončení války pracoval pro kulturní styky s USA a Velkou Británií. V roce 1947 ale opět emigroval do Velké Británie. V exilu během druhé světové války vyšly sbírky *Básně 1938-1944*, *Básně 1939-1945*.⁴⁵

3.5.1 Básně 1938-1944

Sbírka je rozdělena na více částí – *Pustoryl*, *Křídlení*, *Rukama k domovině*, *Agde* a *Snacha slavíčí*. Tento výbor Ivana Jelínka obsahuje básně napsané v časovém horizontu šesti let. Bez ohledu na to, ve které části sbírky se skladby vyskytují, nesou většinou společné motivy. Skladby jsou opět psány pod vlivem války a exilového prožitku.

Autor se častou hrou se slovy a básnickými prostředky snažil co nejpřesněji vystihnout pocity lyrického subjektu. „*Pustotou rozryt je náš sen / pustoryle*“ (báseň *Pustotou rozryt*). Mnohdy je ale překombinovanost jazykových prostředků spíše na škodu a autor se často ve svých výrazových prostředcích ztrácí. „*Slepotou zevnitřní ranění / bělmem jam vápenných vidíme / Co nežli život zaspíme / slepotou zevnitřní*“ (báseň *Slepotou zevnitřní*).

Motiv války zde většinou stojí „ruku v ruce“ s láskou. Ta je velice ovlivněna válečným konfliktem. Spojením motivů, které k sobě nepatří, autor vyjadřuje nesmyslnost a krutost války. Válečný konflikt neguje něco tak křehkého a nedotknutelného jako je láska a zároveň rozbourává přirozené zákonitosti. „*A smrt vám zcuchá vlasy / rozepne živůtky / Dvě hrstě věčné krásy / vám s tváří setře / To je*

⁴⁵ <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1037> (30. 04. 2010)

láska / Všechny vlásničky / u milenců ztracené / na lůžka zpátky sypou borovice / Sepni si jimi vlasy do přilbice“ (báseň *To je láska*). Válka v této sbírce hraje velkou roli, dokázala totiž od základů změnit celý okolní svět. „*Svět starý / s věží opadává / na zříceniny katedrál / Vztyčiv se záda narovnává / kdo si pušku vzal / Ve tváři podobaný / bomb neštovicemi / svět ze snů leda známý / toužený nerozmyšlený / přichází zpívaje si / s písni kosí“* (báseň *Válka*).

Ve verších se objevuje i mýtický motiv, básně ve sbírce to ozvláštňuje. „*Křídli se Usedá pták Noh / pták beze lsti / Domov můj řeřavý stoh / svítil ti na cesty / na pěnu slzami hořkou / chodník – rozchodník / Smazanou cestu mořskou“* (báseň *Křídlení*). Symbol, který zde nese pták Noh, může sdělovat různé postoje lyrického subjektu. V egyptské mytologii znázorňuje pták Noh totiž démona ochrany a msty. V křesťanství je pták Noh symbolem vzkříšení. Zajímavou skladbou, ve které se také vyskytují mýtické motivy, je báseň *Povodeň*. Báseň je totiž postavena do exilového prostředí, v tomto případě Francie. Kromě mýtických motivů se ve skladbě vyskytuje i motiv exilového prožitku. Zde zmíněná povodeň se totiž týká i ostatních zemí. „*Až po kolena mostem v tvé povodni Seino / po ústa až v srdci tvém / Zpíval jsem píseň stále stejnou / chodě tím městem / tělem tvým / tvým neznámem / A rybařil jsem / na udici třpytku sluneční / Tím penízem za přívoz zaplatím“*.

Na skladbu *Povodeň* volně navazují i ostatní básně. Ve výboru se neobjevují pouze motivy z exilových zemí, ale hned v několika básních nalezneme prvky z ostatních zemí, především z Jugoslávie, či Španělska. Jsou to například básně *Jugoslávie*, *Louka u Zadvarje*, *Máme tu vrahy*, či *Bylina o Stalingradu*. Autor vzpomíná na krásu zemí, ale i v tomto případě jsou jeho vzpomínky samozřejmě ovlivněny válkou a smrtí. Okolní svět je válkou nenávratně proměněn. „*Střísněná po okraj květů / třísněná zem milovaná / Tvou sošku po paměti / na severu hnětu / s pláčem dětí / Hroutí se hrud' rozsápaná“* (báseň *Jugoslávie*). V tomto případě si můžeme všimnout zajímavé skutečnosti a nového pohledu na ni. Většina autorů se v básních obrací spíše na svou rodnou zemi, popřípadě na své nové domovy. Jen rodná země je nejvíce zničená válkou, jen rodná země si zaslouží záchranu. Ve výboru básní Ivana Jelínka tomu ale tak není. Autor nedělá rozdíly mezi domovinou, či ostatními zeměmi. Válka totiž postihla celou Evropu bezvýtku a není důvod, proč zrovna svůj domov litovat více než ostatní země. Podobný pohled můžeme vidět v *Evropských žalmech*, či *Anglických sonetech* Viktora Fischla.

V britském exilu vyšel Ivanovi Jelínkovi ještě jeden výbor a to *Básně 1939-1945*. V této sbírce se opakují básně z výše zmíněné sbírky. V druhém výběru se sice vyskytují i nějaké další skladby, ty se svým stylem ale neodlišují od básní předešlého díla. Motivy vybrané pro tuto sbírku zde také nejsou zpracovány odlišným způsobem, a tak se tato práce dalšímu výboru Jelínkových básní nebude podrobněji věnovat.

Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo částečně zmapovat a interpretovat vybrané básnické sbírky britského exilu druhé světové války. Pro potřeby práce jsem vybrala několik zásadních sbírek vydaných ve Velké Británii, dále také dva nejvýznamnější básnické sborníky.

Jak se ukázalo, pro většinu zkoumaných sbírek jsou hlavní motivy společné. Dominantními se celkem pochopitelně stávají motivy smrti a války. V každé z těchto sbírek jsou však tyto motivy vyjádřeny rozdílně a v jiné podobě, což také pravděpodobně souvisí s rozdílným společenským postavením jednotlivých autorů, či s odlišným pragmatickým rámcem jejich tvorby.

Viktor Fischl se ve svých sbírkách se situací vyrovnává návratem k jistějším postupům a metodám. V *Anglických sonetech* například využívá formy sonetu, aby vyrovnal nerovnováhu, která souvisela s válečným konfliktem a opuštěním domova. Ve sbírce *Mrtvá ves* se také vyskytují starší básnické postupy, jako jsou například chvalozpěv, óda, či žalm. Ve všech exilových dílech Viktora Fischla se však básnický subjekt se smrtí a válkou vyrovnává. I když je těmito okolnostmi velice ovlivněn, nakonec se s nimi smíří a doufá v lepší budoucnost. Tomuto vyrovnání se s okolním světem napomáhá i vidění okolí z pohledu pozorovatele, které se v exilových verších Fischla objevuje nejčastěji. Na poezii Viktora Fischla mělo pochopitelně vliv i jeho společenské postavení související s jeho činností v exilové vládě.

V protikladu exilové tvorby Viktora Fischla stojí *Potápěč* od Libuše Pánkové. V tomto díle se autorka k okolnímu světu staví naprosto odlišným způsobem. Básnický subjekt v její sbírce nevystupuje jako v poezii Viktora Fischla v roli zaujatého pozorovatele, nýbrž jako pozorovatel nezaujatý, který se ale před okolním světem snaží chránit určitým odstupem. Své pocity a postoje také nevyjadřuje staršími zaběhlými metodami, ale pomocí volného verše. Pánková se také s danou situací vyrovnává i experimenty s jazykem.

Další pohled přináší sbírka Františka Gottlieba *Dvojí nástup*. Ten svůj pohled ovlivněný exilovým prožitkem obohatil i o další element. Je jím láska. Tento cit se samozřejmě v jistých podobách vyskytuje ve všech zkoumaných sbírkách. U Gottlieba je ale výrazná především láska mateřská. V *Dvojím nástupu* je vyjádření mateřské lásky to, co dokazuje, jaký má exilové prostředí vliv na lyrický subjekt. Využití lásky, jako prostředku ke zdůraznění paradoxu válečného konfliktu, se objevuje i v básních Ivana

Jelínka. V *Básních 1938-1944* stojí právě spojení těchto dvou naprosto odlišných „světů“.

Během rozborů jednotlivých exilových básní bylo také zkoumáno, jak se postupně proměňuje vnímání okolního světa lyrickým subjektem a zda můžeme alespoň částečně spojovat fikční svět s tím skutečným a prožívaným. Ukázalo se, že ani u exilové poezie nemůžeme od sebe tyto dva světy razantně oddělovat. Jeden bez druhého by v tomto případě zřejmě nemohl existovat. Na fikční a skutečný svět nahlížím tedy v této práci z pohledu Miroslava Červenky, který jsem zmínila již v úvodu práce.

Ve všech zde zmíněných sbírkách je vliv reality značný a pragmatický kontext autorovy tvorby hraje velikou roli. Atak žité reality na prožitek lyrického subjektu je nejzřetelnější v díle Lubora Zinka. To je pochopitelně určeno i jeho válečným prožitkem spojeným s působením v československé armádě. Ve sbírkách *Dva roky* a *Žhavý dech* nahlíží lyrický subjekt na okolní svět rozdílnými pohledy. Autor v tomto ohledu udělal veliký postup. Existence ve válečném světě je ve sbírce *Žhavý dech* subjektem naprosto odmítána.

Dále jsem se zajímala i o to, zda exilové básnické sbírky navázaly na domácí poetiku 30. let a zda je na ní také patrný posun k diskurzu 40. let. V exilové poezii jsem našla převážně prvky existencialismu, které se objevují v české poezii samozřejmě i v 30. letech. Vzhledem k tomu, že básníci v exilu měli možnost styku s okolním světem, což naši domácí umělci neměli, očekávalo by se, že tato zkušenost přinese do poetiky autorů jiný pohled. Zaujal mě ale spíše přístup Viktora Fischla a Ivana Jelínka, kteří nerozlišovali exil od domova. V situaci, která pro ně nastala, nemělo již smysl Evropu dělit na domovinu a ostatní země. Tito autoři na ni spíše nahlíželi jako na celek. Ostatní zde zmínění básníci většinou berou jen svůj domov jako ten jediný a válkou zasažený a neuvědomovali si, že i jiné domovy po celé Evropě jsou válkou zničeny. Zdá se mi, že právě exilový prožitek napomohl Fischlovi a Jelínkovi k tomuto globálnímu a nezaujatému pohledu, protože i ve Velké Británii (v případě Jelínka také ve Francii) poznali, že válkou nebylo zasaženo jen Československo.

Co se týče formy, využívá většina zde zmíněných exilových autorů převážně pravidelný metrický verš, v exilové poezii nalezneme ale i volný verš, kterého využívá například Libuše Pánková s Ivanem Jelínkem. Ve využití metrického verše lze vidět určitou návaznost na dobovou poetiku 30. let, ve kterých volný verš zaznamenal oproti ostatním obdobím určitý pokles. Také se zdá, že pravidelné metrum napomáhá autorovi

vyrovnat se s rozkolísaností doby. Návrat k jistějším, již prověřeným metodám, přináší určitě uklidnění v tragické době. Naproti tomu ve využití volného verše shledávám určitou podobnost s poetikou autorů blízkých Skupině 42.

V dalších částech práce jsem zmínila historický kontext a také informace o kulturním životě britského exilu. Tyto pohledy jsou velice důležité pro pozdější reflexi samotných básnických sbírek a sborníků.

Při rozborech exilových básní jsem také hledala, co přinesly do české poetiky nového. Jejich hlavní přínos shledávám převážně v tom, že dokázaly poměrně přesně vyjádřit dobovou situovanost prožívajícího subjektu. Samotnou exilovou poezii považuji za nezanedbatelný doklad o době, na kterou nesmíme nikdy zapomenout. Vedle odborných knih, které se zabývají druhou světovou válkou, poukazuje i exilová poezie na významný milník celosvětových dějin. Právě z tohoto důvodu považuji exilovou poezii za důležitou a zajímavou.

Jistě by bylo přínosné zajímat se o českou poezii britského exilu blíže a zkoumat tak podrobněji i další sbírky vydané ve Velké Británii během druhé světové války. To by mohlo být předmětem případné další práce.

Použitá literatura

Primární literatura:

FISCHL, Viktor: *Anglické sonety*. Praha: Melantrich, 1946. 31 s.

FISCHL, Viktor: *Žalmy a melodie*. Praha: Torst. 1996. 237 s. ISBN 80-7215-012-X.

GOTTLIEB, František: *Oblouky a prameny: výběr z básní*. Praha: Československý spisovatel, 1963. 152 s.

JELÍNEK, Ivan: *Básně 1939-1945*. Praha: Práce. 1946. 140 s.

JELÍNEK, Ivan: *Básně 1938-1944*. Londýn: Naše noviny. 1944. 75 s.

PÁNKOVÁ, Libuše: *Potápěč*. Londýn: nákladem vlastním. 1943. 20 s.

Ústy domova. London: Mladé Československo, 1941. 57 s.

ZINK, Lubor: *Dva roky: verše 1940-41*. Anglie: Kulturní odbor Ústředního svazu československého studentstva. 1941. 30 s.

ZINK, Lubor: *Žhavý dech*. London: Kulturní odbor Ústředního svazu československého studentstva. 1942. 31 s.

Z lyriky války. S. I.: Archivní oddělení československé samostatné brigády, 1941. 31 s.

Sekundární literatura:

BENEŠ, Edvard: *Paměti. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*. Praha: Naše vojsko, 2004. 531 s. ISBN 80-206-0709-9.

BENEŠ, Edvard: *Válka roku 1939. Dva projevy československého prezidenta na univerzitách v Edinburghu a v Glasgow 5. a 7. listopadu 1941*. Praha: Společnost Edvarda Beneše, 2005. 51 s. ISBN 80-86107-37-X.

ČERNÝ, Václav: *Česká beletrie emigrační*. In: Kritický měsíčník, roč. VIII, 1947. 8-21 s.

ČERVENKA, Miroslav: *Dějiny českého volného verše*. Brno: Host. 2001. 248 s. ISBN 80-7294-015-5.

ČERVENKA, Miroslav: *Fikční světy lyriky*. Praha: Litomyšl: Paseka. 2003. 83 s. ISBN 80-7185-592-8

FISCHER, Otakar: *Básně: výběr z básnického díla*. Praha: Československý spisovatel. 1956. 166 s.

HALAMOVÁ, Martina: *Viktor Fischl a česká exilová kulturní politika*. In: Slovenská literatúra 54, 2007, č. 4, s. 292-299.

HOSTOVSKÝ, Egon: *Listy z vyhnanství/Úkryt*. Praha: Akropolis. 1998. 205 s. ISBN 80-85770-61-X

JAREŠ, Michal: *Poezie ve sbornících britského válečného exilu*. In: Soudobé dějiny 16, 2007, č. 1. 44-77 s.

MENCL, Vojtěch; HÁJEK Miloš; OTÁHAL Milan; KADLECOVÁ Erika: *Křížovanky 20. století: světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách*. Praha: Naše vojsko. 1990. 399 s. ISBN 80-206-0180-5.

MUCHA, Jiří: *Most*. Praha: Eminent. 1999. 179 s. ISBN 80-85876-19-1.

NĚMEČEK, Jan: *Reflexe dějin Československa 1918-1948 v historiografii na počátku 3. tisíciletí*. Praha: Historický ústav. 2008. 258 s. ISBN 978-80-7286-132-3.

ORTEN, Jiří: *Elegie*. Praha: Československý spisovatel. 1989. 100 s. ISBN 80-202-0046-0.

SRBA, Bořivoj: *Múzy v exilu*. Brno: Masarykova univerzita, 2003. 888 s. ISBN 80-210-3134-4

TRÁVNÍČEK, Jiří: *Poezie poslední možnosti*. Praha: Torst. 1996. 242 s. ISBN 80-85639-74-2.

Použité zdroje:

Slovník české literatury po roce 1945

<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1037> (30. 04. 2010)

Slovník české literatury po roce 1945

<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1012> (30. 04. 2010)

Obec překladatelů

<http://www.obecprekladatelů.cz/V/VokrovaAmbrosovaLibuse.htm> (15. 05. 2010)